

Ο ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΕΠΙΣΗΜΟΥ ΔΕΛΤΙΟΥ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ»

ΕΤΟΣ ΚΒ' | ΑΘΗΝΑΙ, ΙΩΑΝ. ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ 14 | 1/15 ΦΕΒ/ΡΙΟΥ 1973 | ΑΡΙΘ. 3-4

ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ ΠΑΤΕΡΩΝ

Κ Ε Ι Μ Ε Ν Ο Ν

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ Α'

LXV. Τοὺς δὲ ἀπεσταλμένους ἀφ' ἡμῶν Κλαύδιον Ἐφηβον καὶ Οὐαλέριον Βίτωνα σὺν καὶ Φορτουνάτῳ ἐν εἰρήνῃ μετὰ χαρᾶς ἐν τάχει ἀναπέμψατε πρὸς ἡμᾶς, ὅπως θῶντες τὴν εὐκταίαν καὶ ἐπιποθήτην ἡμῖν εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν 5 ἀπαγγέλλωσιν, εἰς τὸ τάχιον ἡμᾶς χαρῆσαι περὶ τῆς εὐσταθείας ὑμῶν.

2. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ μετ' ὑμῶν καὶ μετὰ πάντων πανταχῆ τῶν κεκλημένων ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ δι' αὐτοῦ, δι' οὗ αὐτῷ δόξα, τιμὴ, κράτος καὶ μεγαλω-
10 σύνη, θρόνος αἰώνιος, ἀπὸ τῶν αἰώνων εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

2. «ἐν εἰρήνῃ»: Πβλ. Α' Κορ. 16,11. 9/11. «δι' οὗ... ἀμήν»:
Πβλ. Ρωμ. 16,27. 11,36. Ἐβρ. 13,21.

2. Βίτωνα: λ. Σ | 4. ἐπιπόθητον I | 5. ἀπαγγείλωσιν I | 8. Θεοῦ
IΔΚ: + καὶ ΑΣ | 9/10. τιμὴ-αἰώνων: λ. Σ | εἰς τοὺς αἰῶνας ΑΚΣ | :
καὶ εἰς τ. αἰ. ΙΔ | Ἐν τέλει: ἡ ἐπιγραφὴ: Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους
ἐπιστολὴ α' Α: Epistola Clementis ad Corinthios explicit Α: Ἡ ἐπι-
στολὴ τῶν Ῥωμαίων πρὸς τοὺς Κορινθίους Κ: Finita est epistula prima
Clementis quae fuit scripta ab eo ad Corinthios e Roma Σ: λ. I.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΡΩΜΗΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ Α΄ ΠΡΟΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΥΣ

(Ἀπόδοσις εἰς ἀπλὴν νεοελληνικὴν γλῶσσαν).

LXV. Τοὺς δὲ ἀπεσταλμένους ἐκ μέρους ἡμῶν, ἦται τὸν Κλαύδιον Ἐφῆβον καὶ τὸν Οὐαλέριον Βίτωνα μαζί με τὸν Φορτουναῖον, ἀποστείλατε ἐν εἰρήνῃ μετὰ χαρᾶς τὸ ταχύτερον ὀπίσω πρὸς ἡμᾶς, ἵνα τὸ γρηγορότερον ἀναγγείλουν τὴν εὐκταίαν καὶ πολυπόθητον εἰς ἡμᾶς εἰρήνην καὶ ὁμόνοιαν, ὥστε καὶ ἡμεῖς τὸ ταχύτερον νὰ χαρῶμεν (πληροφορούμενοι) περὶ τῆς σταθερότητός σας (ἐν τῇ πίστει καὶ τῷ θεῷ νόμῳ). 2. Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ νὰ εἶναι μαζί σας καὶ με ὄλους, ὅσοι πανταχοῦ (τῆς γῆς διαμένοντες) ἔχουν κληθῆ (εἰς σωτηρίαν διὰ τῆς πίστεως εἰς Χριστὸν) ὑπὸ τοῦ Θεοῦ (Πατρὸς) καὶ δι' Αὐτοῦ (τοῦ Κ. ἢ Ἰ. Χ.), διὰ τοῦ Ὁποίου ἀναφέρεται εἰς Αὐτὸν ἡ δόξα, ἡ τιμὴ, τὸ κράτος (ἡ ἐξουσία, ἡ παντοκρατορία) καὶ ἡ μεγαλωσύνη, ὁ θρόνος ὁ αἰώνιος, ἀπὸ τῶν αἰώνων εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

(Συνεχίζεται)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΜΠΟΝΗΣ

Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΙΣ

Οἱ συνδρομηταὶ τῶν Περιδικῶν «ΕΚΚΛΗΣΙΑ», «ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ» καὶ «ΘΕΟΛΟΓΙΑ» παρακαλοῦνται, ὅπως πᾶσαν ἀλλαγὴν διευθύνσεώς των γνωστοποιεῖν ἀμέσως εἰς τὰ Γραφεῖα τῶν ὡς εἶρηται Περιδικῶν, Ἰωάννου Γενναδίου 14, Ἀθῆναι Τ. 140, δι' ἐπιστολῆς των, σημειουμένης ἀπαρατήτως τῆς παλαιᾶς διευθύνσεως, ἵνα καταστῆ δυνατὴ ἡ κανονικὴ ἀποστολὴ τῶν φύλλων.

ΕΠΙΚΑΙΡΑ

Αἱ Ἀπόκρεω.

Ἡ περίοδος τῶν Ἀπόκρεω εἶναι τὰ προπύλαια τῆς Ἀγίας καὶ Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς. Εἶναι λοιπὸν καὶ αὐτὴ μία περίοδος ψυχικῆς ἀνανήψεως καὶ μετανοίας, ὡς ἐμφαίνεται καὶ ἀπὸ τῆν σχετικὴν Ὑμνωδίαν τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο, δυστυχῶς, μέγα μέρος τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας δὲν τὸ ἔχει συνειδητοποιήσει. Οἱ χριστιανοὶ αὐτοὶ θεωροῦν τὰς Ἀπόκρεω ὡς χρονικὸν διάστημα διασκεδάσεων καὶ ἀκράτου κοσμικῆς ψυχαγωγίας. Οἱ ποιμένες λοιπὸν ἔχουν καθήκον νὰ διαφωτίσουν τοὺς ἐνορίτας τῶν ἐγκαίρως ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου. Νὰ δείξουν εἰς τὰς ψυχὰς τὴν ἀλήθειαν, ὥστε αὐταὶ νὰ μὴ παρασρῶθον πάλιν ἀπὸ μίαν κακὴν συνήθειαν αἰώνων. Εἶναι καιρὸς πλέον νὰ διαπαιδαγωγηθοῦν συστηματικῶς οἱ χριστιανοὶ μας ὡς πρὸς τὴν λειτουργικὴν ζωὴν τῶν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας, συμμορφούμενοι εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς καὶ ἐμποτιζόμενοι ἀπὸ τὸ ἄγνόν πνεῦμά της.

Οἱ συνυπηρετοῦντες Ἐφη-ἄριοι.

Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς ὀφείλει νὰ μοιμηᾷ διὰ τὰ πνευματικά του τέκνα. Καλεῖται λοιπὸν νὰ εἶναι ἄμεμπτος ὁ ἴδιος καὶ εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις του. Ἰδιαιτέρως ἄμεμπτος πρέπει νὰ εἶναι καὶ ὡς πρὸς τὴν συμπεριφορὰν του ἔναντι τῶν συναδέλφων του. Ἄν εἰς τὰς σχέσεις του μαζί των τὸν διέπη ἡ ἀγάπη, ἡ σεμνότης καὶ ἡ ταπεινοφροσύνη, τὸ κῶρος του θὰ εἶναι ἀμείωτον καὶ τὸ ἔργον του θὰ εὐδοῦται, θὰ φέρῃ καρπὸν. Ἄς ἔχουν λοιπὸν τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ὑπ' ὄψιν των οἱ συνυπηρετοῦντες Ἐφημέριοι καὶ ὑπὸ τὸ πρῶσμά της ἄς ρυθμίζουν τὴν ζωὴν των εἰς τὴν ἐνορίαν των. Διότι, ἄλλως, ἡ εὐθύνη των θὰ εἶναι βαρεῖα καὶ θὰ κληθοῦν νὰ δώσουν λόγον εἰς τὸν Θεῖον Ἐργοδότην των.

Ἡ Κοινωνικὴ Ἀγωγή τοῦ Ποιμένου.

Εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐκπαίδευσιν, τῆς ὁποίας ὁ προγραμματισμὸς ἀνήκει πλέον εἰς τὴν ἰδίαν τὴν Ἐκκλησίαν, ἔκαμε τὴν

Ἐπὶ τῷ ἑορτασμῷ τοῦ ἔτους τοῦ Μ. Ἀθανασίου

ΤΑ ΚΥΡΙΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Α'

Ἡ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς προσεχοῦς συμπληρώσεως 1600 ἐτῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Μ. Ἀθανασίου ἀπόφασις τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς καὶ Ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁργανώσεων περὶ τοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ ἔτους 1973 ὡς ἔτους τοῦ Μ. Ἀθανασίου δίδει εἰς ἡμᾶς ἀφορμὴν νὰ φέρωμεν εἰς τὴν μνήμην μας χαρακτηριστικὰ τινα γνωρίσματα τοῦ Μεγάλου τούτου ἐκκλησιαστικοῦ πατρὸς, ὅστις χαρακτηρίζεται ὡς μία «τῶν πλέον διακεκριμένων προσωπικοτήτων τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας»¹.

---

1. Berthold Altaner, *Patrologie—Leben, Schriften und Lehre der Kirchenväter*⁵, Freiburg 1958, σελ. 241 ἐξ.

ἐμφάνισίν του ἀπὸ ἐφέτος ἓνα νέον μάθημα, ἡ Κοινωνικὴ Ἀγωγή τοῦ Ποιμένου. Πρόκειται περὶ μαθήματος, τὸ ὁποῖον διδάσκεται εἰς τὰς Μέσας καὶ Ἀνωτέρας Ἱερατικὰς Σχολὰς. Ἀντλεῖ τὸ ὄλικόν του ἀπὸ τὴν Ἀγίαν Γραφήν, τὴν Ἱερὰν Παράδοσιν καὶ τὰς συνθήκας ζωῆς τοῦ παρόντος. Διδάσκει δὲ τοὺς καλοὺς τρόπους κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς, ὅπως τοὺς ἐμπνέουν ἡ ὀρθόδοξος πνευματικότης καὶ ἡ σύγχρονος πολιτισμένη ζωὴ. Εἶναι, ὁμολογουμένως, ἓνα μάθημα ἐκ τῶν πλέον ἀπαραιτήτων διὰ τὴν κατάρτισιν τῶν ἀριανῶν Ἐφημερίων μας, διὸ καὶ ἡ ἔμπνευσις εἰσαγωγῆς του εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν Παιδείαν ἀξίζει τὸν ἔπαινον. Εὐχῆς δὲ ἔργον θὰ ᾔητο τὸ σχετικὸν Ἐγχειρίδιον νὰ μελετᾶται καὶ ἀπὸ τοὺς ἤδη διακονοῦντας τὴν Ἐκκλησίαν Ἐφημερίους, οἱ ὁποῖοι πολὺ ἔχουν νὰ ὠφεληθοῦν ἐξ αὐτοῦ.

1. Ὁ Μ. Ἀθανάσιος διεκρίνετο ἐκ παιδικῆς ἡλικίας διὰ τὴν ζῶσαν πίστιν καὶ τὸν ἱεραποστολικὸν τοῦ ζῆλον. Χαρακτηριστικὸς εἶναι καὶ ὁ θρύλος, καθ' ὃν ὁ Πατριάρχης Ἀλεξανδρείας, «μαθὼν ὅτι ὁ Ἀθανάσιος, παῖς ἔτι ὢν, ὑποδυθεὶς πρόσωπον κληρικοῦ, ἐβάπτισε, παίζων, συνηλικιώτας τοῦ τινάς, ἀβαπτίστους ὄντας, ἐπειδὴ κατὰ τὸ βάπτισμα ἐκεῖνο ἀκριβέστατα ἐτηρήθη ἡ ἐκκλησιαστικὴ τάξις, συσκεφθεὶς μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἱερέων, ἀνεγνώρισεν ὡς ἔγκυρον τοῦτο καὶ ἔκτοτε προώρισε τὸν Ἀθανάσιον εἰς τὴν ἱερωσύνην»² καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν του.

2. Εἶτα χαρακτηριστικὸν εἶναι, ὅτι ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὡς καὶ πάντες οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, συνεδύαζε ζῶσαν πίστιν, καταπληκτικὴν γνῶσιν τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ «κλασσικὴν μόρφωσιν»³, «ὀλίγα τῶν ἐγκυκλίων φιλοσοφίας, τοῦ μὴ δοκεῖν παντάπασι τῶν τοιούτων ἀπείρωσ ἔχειν»⁴. Οἱ λόγοι του μαρτυροῦν δασιλῆ γνῶσιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἐκ τῶν ὁποίων συχνάκις ἀντλεῖ καὶ συνθέτει ποικίλον ὕλικόν. Ἔστωσαν ὡς παράδειγμα αἱ ἐξῆς περικοπαί: «Γράμματα μὲν γὰρ ἐφεῦρον Φοῖνικες, ποίησιν δὲ ἠρωϊκὴν Ὅμηρος· καὶ διαλεκτικὴν μὲν Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, ῥητορικὴν δὲ τέχνην Κόραξ ὁ Συρακόσιος· καὶ καρπὸν μὲν μελισσῶν Ἀρισταῖος, σίτου δὲ σπορᾶν Τριπτόλεμος· καὶ νόμους μὲν Λυκοῦργος ὁ Σπαρτιάτης καὶ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος· τῶν δὲ γραμμάτων τὴν σύνταξιν καὶ ἀριθμοὺς καὶ μέτρα καὶ στάθμα Παλαμήδης ἐφεῦρε· καὶ ἄλλοι ἄλλα καὶ διάφορα τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων ἀπήγγειλαν χρήσιμα, κατὰ τὴν τῶν ἱστορησάντων μαρτυρίαν»⁵.

Ἡ δασιλῆς ἐγκυκλοπαιδικὴ καὶ φιλοσοφικὴ μόρφωσις διαποτίζει πάντοτε τοὺς λόγους του. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα λέγει περὶ τῆς τελολογικῆς ἀλληλεξαρτήσεως τῶν ὄντων ἐν τῇ ὀργανικῇ ὁλότητι τοῦ σύμπαντος: «Εἰ γάρ τις καθ' ἑαυτὰ τὰ μέρη τῆς κτίσεως λάβοι, καὶ ἕκαστον ἰδίᾳ νοήσει, οἷον ἥλιον καθ' ἑαυτὸν μόνον, καὶ σελήνην χωρὶς, καὶ γῆν αὐτὴν καὶ ἀέρα, καὶ

2. Δημητρίου Μπαλάνου, Πατρολογία, ἐν Ἀθήναις 1930, σελ. 233.

3. Berthold Altaner, ἐνθ' ἀνωτ.

4. Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, Ἐγκώμιον εἰς Μ. Ἀθανάσιον, Migne Ἐ.Π. 35, 1081-1128.

5. Μεγάλου Ἀθανασίου, Λόγος κατὰ Ἑλλήνων, § 18, Βιβλιοθήκη Ἑλληνῶν Πατέρων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων, ἐκδ. «Ἀποστολικῆς Διακονίας», τόμ. 30, σελ. 47.

τὴν θερμὴν καὶ ψυχρὰν καὶ ξηρὰν καὶ ὑγρὰν οὐσίαν διελὼν ἀπὸ τῆς πρὸς ἄλληλα συναφῆς, ἕκαστον ἐκλάβοι καθ' ἑαυτὸ καὶ ἰδίᾳ θεωρήσειεν· εὐρήσει πάντως μηδὲν ἱκανούμενον ἑαυτῷ, ἀλλὰ πάντα τῆς ἀλλήλων χρείας δεόμενα καὶ ταῖς παρ' ἀλλήλων ἐπικουρίας συνιστάμενα. "Ἡλιος μὲν γὰρ τῷ σύμπαντι οὐρανῷ συμπεριφέρεται καὶ ἐμπεριέχεται... σελήνη δὲ καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα μαρτυροῦσι τὴν παρὰ ἡλίου γιγνομένην αὐτοῖς ἐπικουρίαν· γῆ δὲ πάλιν οὐκ ἄνευ ὑετῶν τοὺς καρπούς ἀποδίδουσα φαίνεται· οἱ δὲ ὑετοὶ χωρὶς τῆς τῶν νεφελῶν χρείας οὐκ ἂν καταβαῖεν ἐπὶ γῆς· ἀλλ' οὐδὲ νέφη χωρὶς τοῦ ἀέρος καθ' ἑαυτὰ ἂν φανεῖη καὶ συσταίη ποτέ... Ποῖος γὰρ κόσμος ἦν, εἰ μόνος ἥλιος ἔφαινεν, ἢ σελήνη μόνη περιεπόλει, ἢ νύξ μόνη ἦν, ἢ ἡμέρα ἀεὶ ἐτύγχανε; Ποία δὲ πάλιν ἦν ἁρμονία, εἰ μόνος ἦν ὁ οὐρανὸς χωρὶς τῶν ἄστρον, ἢ τὰ ἄστρα χωρὶς τοῦ οὐρανοῦ;»⁶.

"Ἐτερον δεῖγμα τοῦ φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ καὶ τῆς καθ' ὅλου μορφώσεως τοῦ Μ. Ἀθανασίου εἶναι ἢ ἐξῆς περικοπὴ, ἣτις ἀναφέρεται εἰς τὴν ψυχοσωματικὴν ὑφὴν τοῦ ἀνθρώπου καὶ εἰς τὴν σχέσιν τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ αἰσθητήρια ὄργανα: «Ὁφθαλμοῦ μὲν γὰρ ἔστι μόνον τὸ ὄρᾶν, καὶ ὠτων τὸ ἀκούειν, καὶ στόματος τὸ γεύεσθαι, καὶ ρινὸς ὀσμῶν ἀντιλαμβάνεσθαι, καὶ χειρῶν τὸ ἅπτεσθαι· ἀλλ' ἂ δεῖ ὄρᾶν καὶ ἀκούειν, καὶ ὦν ἅπτεσθαι δεῖ καὶ γεύεσθαι, καὶ ὀσμᾶσθαι, οὐκέτι τῶν αἰσθήσεων ἔστι, ἀλλὰ ψυχῆς καὶ τοῦ ταύτης νοῦ διακρίναι. Ἀμέλει καὶ ξίφους λαβέσθαι δύναται ἢ χεῖρ, καὶ δηλητηρίου γεύσασθαι τὸ στόμα· ἀλλ' οὐκ οἶδεν, ὅτι βλάπτει ταῦτα, εἰ μὴ ὁ νοῦς διακρίνη. Καὶ ἔοικέ γε τὸ τοιοῦτον, ἵνα ἐπὶ εἰκόνας αὐτὸ θεωρήσωμεν, λύρα καλῶς κατεσκευασμένη, καὶ τῷ ταύτην κρατοῦντι μουσικῶ μετ' ἐπιστήμης. Ὡς γὰρ αἱ ἐν τῇ λύρᾳ νευραὶ ἕκασται μὲν ἔχουσι τὸν ἴδιον φθόγγον, ἢ μὲν βαρύν, ἢ δὲ ὀξύν, ἢ δὲ μέσον, ἢ δὲ ὀξύτονον· ἢ δὲ ἄλλον· ἀδιάκριτος δὲ ἔστιν αὐτῶν ἢ ἁρμονία καὶ ἀδιάνγνωστος ἢ σύνθεσις χωρὶς τοῦ ἐπιστήμονος· τότε γὰρ καὶ ἢ ἁρμονία αὐτῶν δαίκνυται καὶ ἢ σύνταξις ὀρθή, ὅταν ὁ κατέχων τὴν λύραν πλήξῃ τὰς νευράς καὶ ἁρμοδίως ἐκάστης ἄψηται· τοῦτον τὸν τρόπον καὶ τῶν αἰσθήσεων ἐν τῷ σώματι ὡς λύρας ἡρμοσμένων, ὅταν ὁ ἐπιστήμων νοῦς αὐτῶν ἡγεμονεύῃ· τότε καὶ διακρίνει ἢ ψυχὴ καὶ οἶδεν ὁ ποιεῖ καὶ πράττει. Τοῦτο δὲ μόνον ἴδιον ἀνθρώπων ἐστὶ, καὶ τοῦτό ἐστι τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς τῶν ἀνθρώπων, ᾧ χρωμένη διαλλάττει τῶν ἀλόγων, καὶ δαίκνυσιν, ὅτι ἀληθῶς ἄλλη παρὰ τὸ φαινόμενόν ἐστιν ἐν σώματι»⁷.

6. Ἐνθ' ἀνωτ., § 27 καὶ 37, σελ. 54 καὶ 63.

7. Ἐνθ' ἀνωτ., § 31, σελ. 58.

Ὁ ἐγκυκλοπαιδικὸς καὶ φιλοσοφικὸς καταρτισμὸς τοῦ Μ. Ἀθανασίου συχνάκις ἐχρησιμοποιεῖτο ὑπ' αὐτοῦ πρὸς συγκεκριμένους ἀπολογητικὸς σκοποὺς. Οὕτω πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πίστεως εἰς τὸν ἕνα καὶ ἀληθῆ Θεὸν λέγει π.χ. τὰ ἐξῆς: «Ἐπεὶ οὐκ ἀταξία, ἀλλὰ τάξις ἐστὶν ἐν τῷ παντί, καὶ οὐκ ἀμετρία ἀλλὰ συμμετρία, καὶ οὐκ ἀκοσμία ἀλλὰ κόσμος καὶ κόσμου παν-αρμόνιος σύνταξις· ἀνάγκη λογίζεσθαι καὶ λαμβάνειν ἔννοιαν τοῦ ταῦτα συναγαγόντος καὶ συσφίγγαντος καὶ συμφωνίαν ἐργαζομένου πρὸς αὐτὰ Δεσπότη. Κἂν γὰρ μὴ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὀρᾷται, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τάξεως καὶ συμφωνίας τῶν ἐναντίων, ἐννοεῖν ἐστὶ τὸν τούτων ἄρχοντα καὶ κοσμήτορα καὶ βασιλέα. Ὡσπερ γὰρ πόλιν ἐκ πολλῶν καὶ διαφόρων ἀνθρώπων συνεστῶσαν, μικρῶν καὶ μεγάλων, καὶ πλουσίων αὐ καὶ πενήτων, καὶ πάλιν γερόντων καὶ νεωτέρων, καὶ ἀρρένων καὶ θηλέων, εἰ θεωρήσαιμεν εὐτάκτως οἰκουμένην, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ διαφόρους μὲν ὄντας, ὁμονοοῦντας δὲ πρὸς ἑαυτούς, καὶ μήτε τοὺς πλουσίους κατὰ τῶν πενήτων, μήτε τοὺς μεγάλους κατὰ τῶν μικρῶν, μήτε τοὺς νέους κατὰ τῶν γερόντων γιγνομένους, ἀλλὰ πάντας κατὰ τὴν ἰσομοιρίαν εἰρηνεύοντας· εἰ ταῦτα βλέπομεν, πάντως ἐννοοῦμεν, ὅτι ἄρχοντος παρουσία τὴν ὁμόνοιαν πρυτανεῦει, κἂν μὴ ὀρῶμεν αὐτόν. Ἡ μὲν γὰρ ἀταξία ἀναρχίας ἐστὶ γνῶρισμα· ἡ δὲ τάξις τὸν ἡγεμονεύοντα δείκνυσι... Οὕτως ἐν τῇ τοῦ παντὸς τάξει καὶ ἀρμονίᾳ τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα νοεῖν ἀνάγκη Θεὸν καὶ τοῦτον ἕνα καὶ οὐ πολλοὺς»⁸.

Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ὀρθῶς ὁ ἱστορικὸς τοῦ Ἔθνους μας Κ. Παπαρρηγόπουλος παρατηρεῖ περὶ τοῦ Μ. Ἀθανασίου: «Ἡ μὲν ψυχὴ αὐτοῦ ἐπληροῦτο ὑπὸ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ δὲ νοῦς καὶ ἡ γλῶσσα περιελάμβανον τινὰ τῶν κοσμημάτων καὶ τῶν μυστηρίων τῆς ἀρχαίας εὐγλωττίας καὶ ἐπιστήμης, ὅσα ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ ἐρμηνεύσωσι τὰς ἀρχὰς ἐκείνας καὶ νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν θρίαμβον αὐτῶν. Προσθέσατε εἰς ταῦτα τὴν ἰδιάζουσαν φύσιν τοῦ ἀνδρός· δξύνοϊαν θαυμαστήν, πνεῦμα πρακτικώτατον, τόλμην ἀκάθεκτον, καὶ ἔχετε πλήρη τὴν ἰχνογραφίαν τῆς τοῦ Ἀθανασίου εἰκόνης»⁹.

(Συνεχίζεται)

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

8. Αὐτόθι, § 38, σελ. 63-64.

9. Κ. Παπαρρηγόπουλου, Ἱστορία τοῦ ἑλλην. ἔθνους, ἐκδ. Ε', τόμ. II, μέρος Β', σελ. 115.

ΜΟΝΙΜΟΣ ΣΥΝΟΔΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΙ ΤΗΣ ΔΙΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ
ΤΟΥ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Δ. ΣΥΝΕΔΡΙΟΝ ΙΕΡΟΚΗΡΥΚΩΝ
ΤΡΟΠΟΙ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΑΘΕΪΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΑΔΙΑΦΟΡΙΑΣ *

Ἡ θέσις τῆς Ἐκκλησίας.

Σήμερον βεβαίως μαστίζεται καὶ ἡ Χώρα μας ἀπὸ τὸν ἀθεϊσμόν καὶ τὴν θρησκευτικὴν ἀδιαφορίαν. Διὰ τὰ εἴμεθα, ὅμως, ἀντικειμενικὸν εἰς τὴν κρίσιν μας, ὀφείλομεν νὰ τονίσωμεν, ὅτι τόσον ἡ ἀθεΐα, ὅσον καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία εἰς τὸν τόπον μας δὲν παρουσιάζεται μετ' ὅσον ἐξύττητα, ὅπως εἰς πλείυτας ἄλλας Χώρας. Ἀσφαλῶς ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐν τῷ συνόλω του δὲν ὑπόκειται εἰς τὸν πειρασμὸν τοῦτον τῆς ἀθεΐας. Ἀλλὰ αὐτὴ ἡ εὐχάριστος διαπίστωσις δὲν σημαίνει, ὅτι δὲν ἔχομεν ἀθέους.

Ἀντιθέτως, ἡ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία εἶναι ἐκεῖνη, ποῦ ὅλον ἐξαπλοῦται, χωρὶς ἰδιαίτεράν προπαγάνδαν. Διαρκῶς ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐμπράκτως πιστῶν μειοῦται, τὸ ἐκκλησίασμα ἀραιοῦται, τὰ διαζύγια πληθύνονται καὶ ἡ χριστιανικὴ οἰκογένεια διέρχεται δεινὴν κρίσιν. Ἡ νεότης παραπαίει, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν ἔχομεν κρούσματα χιππισμοῦ καὶ ἀναρχομένων ομάδων.

Ποῖα λοιπὸν μέτρα θὰ ληφθοῦν διὰ τὴν θεραπείαν αὐτῆς τῆς καταστάσεως, ἥτοι τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας; Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς τρόπους ἀντιμετώπισεως τοῦ κακοῦ εἶναι:

α) Διαπίστωσις.

Παρατηρεῖται ἀδιαφορία πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ὡς αὕτη νὰ εἶναι γραφικὴ καὶ ἱστορικὴ νησίς, ἀποκεχωρισμένη ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπον κοινωνίαν. Καί, δυστυχῶς, ἡ ἀπομονωμένη αὕτη τάσις ὅλον ἐν ἀυξάνει. Ἐπομένως, βλέποντες τὸν κίνδυνον τοῦτου, πρέπει νὰ ἐπαγρυπνώμεν πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς καταστάσεως. «Γνώ-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 672 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 23-24 τεύχους.

σεσθε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς» (Ἰω. γ' 32), ἃς εἶναι ὁ χρυσοῦς κανὼν διὰ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκβασιν τοῦ ἀγῶ-
νός μας, νὰ ἐπαναφέρωμεν τὰ πρόβατα πρὸς τὴν μάνδραν τοῦ Χρι-
στοῦ.

β) Κρίσις εἰς τὴν Ἐκκλησίαν.

Ἡ Ἐκκλησία διέρχεται ἐσωτερικὴν κρίσιν, ἥτις προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν τῆς προσαρμογῆς της πρὸς τὰ σύγχρονα πολυ-
ποικίλα προβλήματα. Ἄς ἔχωμεν τὸ θάρρος νὰ ὁμολογήσωμεν τοῦτο πρὸς
θεραπείαν ἡμῶν αὐτῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ ἀναζητηθῆ ὁ ἡγετικὸς
ρόλος τῆς Ἐκκλησίας. Τὰ σύγχρονα ἰδεολογικά, πνευματικά καὶ
κοινωνικά ρεύματα, εἴτε ὡς ἄρνησις ἐμφανίζονται εἴτε ἀλλαγὴν
ἀπαιτοῦν, εἶναι συνισταμένη πολλῶν καταστάσεων, τὰς ὁποίας
σήμερον ἐκόντες-ἄκοντες καλούμεθα νὰ ἐπωμισθῶμεν, διὰ
νὰ εἴμεθα συνεπεῖς πρὸς τὴν ἱεράν παρακαταθήκην καὶ διὰ
νὰ ἀπαλλαγῶμεν τῶν φθαρτῶν καὶ ταπεινῶν. Διὰ νὰ ὑπερνικηθῆ ἡ
ἐσωτερικὴ αὕτη κρίσις, χρειάζεται εὐκαμψία καὶ εὐλυγισία, ἡ
ὁποία θὰ βοηθήσῃ τὴν Ἐκκλησίαν νὰ ἐξέλθῃ ἄτρωτος. Ἄς ἔχω-
μεν ὑπ' ὄψιν μας τὴν εὐρύτητα τοῦ εὐαγγελικοῦ πνεύματος καὶ
τῶν Πατέρων τὴν προσαρμοστικότητα. Οἱ αἰῶνες παρέρχονται
καὶ ἐνίοτε, ὅπως σήμερον, μία δεκαετία δύναται νὰ ἀντιστοιχῆ
πρὸς ὀλόκληρον αἰῶνα, ἀναλόγως τῶν πνευματικῶν ἀνακατατά-
ξεων καὶ ποικίλων ἀνακαλύψεων. Ἴσως ἄλλοι θὰ ἀντιτάξουν τὸ
«Ἰησοῦς Χριστὸς χθὲς καὶ σήμερον ὁ αὐτὸς καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας»
(Ἐβρ. ιγ' 8). Ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ παραθεωρήσωμεν τὴν προφη-
τικὴν προειδοποίησιν τοῦ θείου Παύλου, συνιστῶντος τὸ «βλέπετε
οὖν πῶς ἀκριβῶς περιπατεῖτε, μὴ ὡς ἄσοφοι, ἀλλ' ὡς σοφοί, ἐξα-
γοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραὶ εἰσι»; (Ἐφεσ. ε'
15).

(Συνεχίζεται)

† Ὁ Φιλίππων, Νεαπόλεως καὶ Θάσου
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Δι' ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὸν «Ἐφημέριον» ἀπευθυντέον:
Πρὸς τὴν Διεύθυνσιν τοῦ περιοδικοῦ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ»,
Ὁδὸς Ἰωάννου Γενναδίου 14, Ἀθῆναι (140).

Ο ΜΟΝΑΧΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΝΕΩΤΕΡΑΝ ΕΛΛΑΔΑ*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΚΥΒΕΡΝΗΤΟΥ Ι. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ

α) Ἡ ἀρχιερατικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ αἰδιωπιστώσεις της.

Ὁ Ἰ. Καποδίστριας ἔφθασε στὴν Ἑλλάδα στὶς 5 Ἰανουαρίου 1828 καὶ μεταξὺ τῶν πρώτων του μελημάτων ἔταξε καὶ τὴν φροντίδα «τὴν περὶ τῆς οἰκονομίας τῶν Ἐκκλησιαστικῶν»⁷. Πρὸς τὸν σκοπὸν μάλιστα αὐτὸν συνέστησε πενταμελῆ Ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν Αἰγίνης Γερασίμου, Τριπόλεως Δανιὴλ, Ταλαντίου Νεοφύτου, Ἀνδρούσης Ἰωσήφ καὶ Δαμαλῶν Ἰωνᾶ, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνέθεσε «τὴν ἔρευναν τῆς παρούσης τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων καταστάσεως καὶ τὴν ἐγχωροῦσαν θεραπείαν τῶν κατεπειγουσῶν ἀναγκῶν»⁸.

Ὁ Κυβερνήτης, γιὰ νὰ ἔχη μάλιστα πλήρη γνῶσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως, διέταξε τὴν Ἐπιτροπὴν νὰ περιοδεύσῃ εἰς τὴν Χώραν, πρᾶγμα ποὺ ἐκείνη ἔκαμε, ἀναχωρήσασα ἀπὸ τὴν Αἴγινα περὶ τὰ τέλη Ἰανουαρίου 1828. Τρία ἀπὸ τὰ μέλη της ἐπῆγαν στὴν Πελοπόννησο, καὶ τὰ ἄλλα δύο στὰ νησιά. Ἡ περιοδεία τῶν κράτησε μερικὸς μῆνες. Σ' ὄλο αὐτὸ τὸ διάστημα οἱ Ἀρχιερεῖς ἐμάζευαν πληροφορίες γιὰ τοὺς ναοὺς καὶ τὰ μοναστήρια γιὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐνημερώσουν τὴν Κυβέρνησι, πρᾶγμα ποὺ ἔπραξαν μὲ ἀναφορὰν τῶν ποὺ ἀνεγνώσθη κατὰ τὴν 17ην συνεδρίασιν τῆς Δ' ἐν Ἀργεῖ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως (Ἰούλιος 1829). Ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ ἀπευθύνῃ ὁ Καποδίστριας στὶς 8 Ὀκτωβρίου 1829 ἐγκύκλιόν του «πρὸς τοὺς ἱερωτάτους Μητροπολίτας, θεοφιλεστάτους Ἐπισκόπους καὶ Ἐκκλησιαστικοὺς Τοποτηρητάς», μὲ τὴν ὁποία τοὺς προσεκάλει νὰ ἀπευθύ-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 681 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 23-24 τεύχους.

7. Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, ἐνθ' ἀνωτ. σ. 50.

8. ἐνθ' ἀνωτ. σ. 50. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ αὐτὴ Ἐπιτροπὴ διωρίσθη μὲ Ψήφισμα τοῦ Κυβερνήτου τῆς 23 Ἰανουαρίου 1828, καὶ διελύθη μᾶλλον κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ ἰδίου ἔτους.

νωνται πρὸς τὴν Κυβέρνησι γιὰ κάθε θέμα πὸν θὰ εἶχε σὰν σκοπὸ τὴν βελτίωσι τοῦ κλήρου, τὴν ἐκκλησιαστικὴ εὐνομία καὶ εὐταξία καὶ γενικῶς τὴν ἀνόρθωσι τῆς Ἐκκλησίας. Ἀργότερα ὁ ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Γραμματεὺς, δηλαδὴ ὁ Ὑπουργὸς Ἱεροσκευμάτων, Ν. Χρυσόγελος μὲ ἔγγραφόν του πρὸς τοὺς Ἐπισκόπους ὑπὸ ἡμερομηνίαν 9 Ὀκτωβρίου 1829, τοὺς συνιστοῦσε νὰ ἐμποδίζουσι «τάς περιφορὰς τῶν μοναζόντων, χωρὶς ἀνάγκης ἐκτὸς τῶν ἱερῶν καταγωγῶν, εἰς τὰ ὁποῖα μονάζει ἕκαστος», καθὼς καὶ νὰ μεριμνήσουσι, ὥστε «ὅπου εἶναι παρθενῶνες... αἱ ἐν αὐτῷ μονάζουσαι νὰ μὴν ἔχωσι ἐπιμιξίαν μὲ τοὺς ἕξω, ὅτι μὴ πᾶσα ἀνάγκη, φυλάττουσαι τὴν παραγγελίαν τοῦ θεοῦ Παύλου (Α΄ Κορινθ.)» καὶ νὰ στέλλουσι ἀνά τριμηνίαν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον «κατάλογον ὀνομαστικῶν τῶν ἱερέων, ἱερομονάχων καὶ μοναχῶν» τῆς ἐπαρχίας των καὶ «πληροφορίας ἀκριβεῖς περὶ τοῦ τρόπου καὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν»⁹.

Ἡ ὄλα αὐτὰ σὲ συνδυασμῷ μὲ ἄλλα μέτρα πὸν ὁ Κυβερνήτης ἔλαβε πρὸς ἀνόρθωσιν τῆς Ἐκκλησίας, μαρτυροῦν τὴν καλὴν του διάθεσιν διὰ τὴν ρύθμισιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος¹⁰. Πολλοὶ ἔχουσι τὴν γνώμη πὸς ὁ Καποδίστριας ἐπεδίωξε τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Ἐκκλησίας στὴν Πολιτεία. Αὐτὸ μέχρις ἐνὸς σημείου εἶναι σωστὸν. Ἀλλὰ ἴσως καὶ κάπως δικαιολογημένο, ἂν κρίνῃ κανεὶς τὴν θλιβερὴν κατάστασιν ἀποδιοργανώσεως, στὴν ὁποία εὗρίσκετο τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἡ Ἐκκλησία. Ὁ Καποδίστριας εἶχε στὸν νοῦν του τὸ πρότυπον τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας, πὸν ἦτο δεσμία τοῦ Τσάρου. Ἡθέλησε λοιπὸν τὸ ἴδιον σύστημα νὰ εἰσαγάγῃ καὶ ἐδῶ, χωρὶς νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν αὐτοκεφαλοποίησιν τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ Καποδίστριας, σὰν ἄνθρωπος μορφωμένος, ἐξετίμησε τοὺς λίγους λογίους μοναχοὺς καὶ ἱερομονάχους, πὸν βρέθησαν στὰ μοναστήρια. Καθὼς μᾶς πληροφορεῖ ὁ Οἰκονόμος «καὶ ἐν αὐτοῖς δὲ τοῖς Μοναστηρίοις ὑπῆρχόν τινες ἐκκλησιαστικῆς παιδείας ἐγκρατεῖς, ὡς ὁ σεβάσμιος Ἡλίας τοῦ κατὰ τὴν Πάρον προϊστάμενος ἱεροῦ Κοινοβίου, καὶ κήρυξ τοῦ

9. Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 63.

10. Ὁ Κυβερνήτης ἀνταποκρινόμενος εἰς παράκλησιν τῆς Ἐπιτροπῆς, εἶχεν ἀπαλλάξει ὅλα τὰ μοναστήρια τῆς Λακεδαιμονίας τῆς ὑποχρεώσεως πρὸς καταβολὴν φόρου εἰς τὸ Κράτος, ἐπειδὴ ἦσαν «συντετριμμένα παρὰ τῶν Αἰγυπτίων καὶ μὴ δυνάμενα πληρῶσαι μηδὲ τὸν ὀλίγον, ὃν συνήθως ἀπέδιδον, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν φόρον». Πρβλ. Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ἐνθ' ἄν. σ. 56.

θείου λόγου, και ὁ τούτου προκάτοχος και γέρον κάκεινος ἱεροκήρυξ, Κύριλλος (ὁ και Κυριλλάκης), ὁ Φλαβιανὸς ἡγούμενος τοῦ κατὰ τὴν Σκίαθον Κοινοβίου, ὁ Ἀγάθων ἐν τῷ κατὰ τὴν Ὑδραν κοινοβίῳ, τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, ὁ Μαρτινιανὸς ἐν τῷ κατὰ τὴν Πελοπόννησον (παρὰ τὰ Χρύσαφα) μοναστηρίῳ τῶν ἁγίων Τεσσαράκοντα, πολλὴν ἐν Χριστῷ παραμυθίαν και ψυχικὴν ὠφέλειαν προξενούντες εἰς τοὺς προσερχομένους»¹¹. Ὅλους αὐτοὺς και ἄλλους πολλοὺς ἢ τότε Πολιτεία θέλησε νὰ ἀξιοποιήσῃ και εἴτε ἴδρυσε στὰ μοναστήρια τῶν Σχολῆς, ὅπως συνέβη μὲ τὸ μοναστήρι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς Πόρου, εἴτε τοὺς ἀνέθεσε καθήκοντα ἱεροκήρυκος. Παραλλήλως ὁ Καποδίστριας ἐνδιεφέρθη και γιὰ τὴν ἀνέγερσιν ἢ ἐπισκευὴν καταστραφέντων ναῶν και μοναστηριῶν, ἀπέδωσε στις μονῆς τοῦ ἁγίου Ὅρους, τοῦ Σινᾶ και στὸν Πανάγιο Τάφο, τίς περιουσίες τῶν στὴν Πελοπόννησο, και ἔστειλε πίσω στὸ ἅγιον Ὅρος τὰ κειμήλια και τοὺς ἄλλους θησαυροὺς πού οἱ μοναχοὶ εἶχαν μεταφέρει σὲ ἀσφαλέστερα μέρη τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ πολέμου.

β) Τὰ πρῶτα δείγματα τῶν πολιτειακῶν βλέψεων.

Στις 27 Σεπτεμβρίου 1831 ἐδολοφονήθη εἰς τὸ Ναύπλιον ὁ Καποδίστριας. Στις 5 Δεκεμβρίου τοῦ ἰδίου ἔτους συνῆλθεν ἡ Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ἡ ὁποία ἐθέσπισε διὰ τοῦ Συντάγματός της τὴν διαχείρισιν τῶν μοναστηριακῶν εἰσοδημάτων ὑπὸ τῆς Νομοθετικῆς ἐξουσίας «πρὸς συντήρησιν τῶν εἰς αὐτὰ (δηλ. τὰ μοναστήρια) μοναζόντων ἢ λειτουργούντων και πρὸς σύστασιν σχολείων δι' ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας» (ἄρθρον 9).

Ἦδη εἶχαν ἀρχίσει νὰ διαφαίνωνται τὰ πρῶτα νέφη στὸν ὀρίζοντα τῶν πολιτειακῶν βλέψεων εἰς βάρος τῶν μονῶν. Ἡ διαχείρισις τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας ἀπὸ τὸ νομοθετικὸν σῶμα, ἔκρυβε κινδύνους πού ὁ καθεὶς ἠμπορεῖ νὰ ἐπισημάνῃ. Ἐκτὸς τῶν αὐθαιρεσιῶν πού ἦταν ἐνδεχόμενον νὰ συμβοῦν μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μείνουν χωρὶς εἰσόδημα τὰ μοναστηριακὰ ἰδρύματα, διαφαινόταν και ὁ φόβος τῆς δι' ἄλλους «παρεμφερεῖς» σκοποῦς διαθέσεως αὐτῶν. Τὸν φόβο τοῦτον ἐνίσχυε και ἡ περὶ τῶν μοναστηρίων γνώμη τῆς ἐπομένης Συνελεύσεως πού συνῆλθε στὴν Πρόνοια τῆς Ναυπλίας στις 14 Ἰουλίου 1832. Ἴδου τί περὶ αὐτῶν ἐφρόνει ἡ Ἐθνοσυνέλευσις αὐτή: «Ὁ πολλαπλασιασμὸς

11. ἐνθ' ἀνωτ., σ. 72.

ΕΝΟΡΙΑΚΑ

ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟΙ ΣΤΑΘΜΟΙ

ΔΙΑ ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ *

Κατόπιν, ἡ δυνατότης, ἡ ὁποία παρέχεται εἰς τοὺς συζύγους, νὰ ἐκφράσουν τὰ συναισθηματά των, τὸν τρόπον τῆς σκέψεώς των καὶ τοὺς στόχους τῆς ζωῆς των, συμβάλλει ἀναμφιβόλως εἰς τὴν ἄρσιν τῶν παρεξηγήσεων καὶ εἰς τὴν πληρεστέραν ἀμοιβαίαν κατανόησιν. Πρέπει νὰ ἀναφερθῇ, ὅτι εἰς ἐκ τῶν βασικῶν λόγων, ὁ ὁποῖος ὀδηγεῖ πολλάκις εἰς τὴν κρίσιν τοῦ γάμου, εἶναι ἡ παντελῆς ἔλλειψις δυνατότητος ἀληθοῦς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν συζύγων.

Οἱ σύζυγοι ἐλάχιστα ὀμιλοῦν διὰ τὰ προβλήματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα δημιουργοῦν μίαν τεταμένην ἀτμόσφαιραν καὶ γίνονται αἰτία τῆς συζυγικῆς κρίσεως. Συνήθως δὲν ἀνταλλάσσουν σκέψεις, ἀλλὰ ἀσκοῦν ἀμοιβαίως κριτικὴν. Μόνον κατηγορίας ἐκφράζουν καὶ ἐκφράσεις προσβλητικὰς διὰ τὸν ἄλλον. Προσποιοῦνται συνήθως τοὺς προσβεβλημένους καὶ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι δοκιμάζουσι πικρίας καὶ ἀπογοητεύσεις.

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 640 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 21-22 τεύχους.

τῶν Μοναχῶν, πηγάσας κυρίως ἀπὸ τὸ αὐθαίρετον τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, δὲν ἔπαυσε διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν καὶ ἐπὶ τοῦ Ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Ὁ καταδυναστευόμενος κατέφυγεν, ὡς εἰς ἄσυλον, εἰς τὰ κελλία καὶ εἰς τὸ κιλίκιον, σεβασθέντα ἐξ ἴσου, καὶ ἀπὸ τὴν δεισιδαιμονίαν τῆς ὁμοθρήσκου ἀρχῆς καὶ ἀπὸ τὴν Ἀσιατικὴν φαντασιοπληγίαν τῆς ἑτεροθρήσκου ἐξουσίας, τιμῶσαν ἀπολύτως τὸν ἀναχωρητικὸν βίον, ὡς θεωρητικὸν τῶν θείων, ὡς ἀπηλλαγμένον τῶν ἐγκοσμίων περισπασμῶν»¹². Ἦταν φανερόν πὼς εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἐπιρροή τῶν θεωριῶν «τῆς νεωτέρας σοφίας» νὰ φέρῃ τὰ δυσάρεστα ἀποτελέσματά της γιὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὶς Μονές.

(Συνεχίζεται)

Ἀρχιμ. ΧΡΙΣΤΟΔ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ-Γ' ΔΗΣ

12. Κωνσταντίνου Οἰκονόμου ἐνθ' ἀνωτ. σ. 92.

Εἰς τὴν πραγματικότητα, εἰς τὰς περιπτώσεις κρίσεως τοῦ γάμου, οὐδεὶς τῶν συζύγων ἐνδιαφέρεται νὰ γνωρίσῃ τὴν αἰτίαν τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης συμπεριφορᾶς τοῦ (ἢ τῆς) συζύγου, οὔτε τὸ ἀληθὲς νόημα μιᾶς φράσεως ἢ μιᾶς ἐνεργείας τοῦ ἄλλου. Αἱ ἰδιαιτέρας ἐπιθυμίαι ἐκάστου τῶν συζύγων δὲν ἐκφράζονται σαφῶς καὶ τοῦτο, διότι ἕκαστος ἔχει τὴν ἀπαίτησιν ἀπὸ τὸν ἄλλον νὰ «μαντεύῃ» τὰς ἐπιθυμίας του καὶ τὴν θέλησίν του. Εἶναι δὲ φυσικὸν νὰ ἔρχεται ὡς συνέπεια ἡ ἀπογοήτευσις.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται σαφῶς καὶ ὁ βασικὸς στόχος τῆς ποιμαντικῆς φροντίδος ἐκ μέρους τοῦ «συμβουλευτικοῦ σταθμοῦ». Πρέπει οἱ σύζυγοι νὰ ὀδηγηθοῦν εἰς μίαν καλυτέραν ἐπικοινωνίαν. Πρέπει νὰ ἐνοήσουν, ὅτι μία «ἀνοικτὴ» συζήτησις ἐπὶ ὑφισταμένων δυσκολιῶν καὶ μία σαφὴς ἐκφρασις τῶν σκέψεων, τῶν προσδοκιῶν καὶ τῶν ἐν γένει ἐπιθυμιῶν τῶν συζύγων καὶ ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῶν ὑφισταμένων δυσκολιῶν, ἀποτελεῖ τὸ καλυτέρον μέσον ἀποφυγῆς τῆς δημιουργίας μιᾶς τεταμένης ἀτμοσφαιρας καί, ἐπομένως, τὴν ἀσφαλεστέραν ὁδὸν πρὸς ἀποφυγὴν τῆς κρίσεως.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω ἰσχύουν βεβαίως διὰ τὰς περιπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας ἀμφότεροι οἱ σύζυγοι προθυμοποιοῦνται νὰ συνεργασθοῦν μετὰ τῶν συνεργατῶν τῶν ἐν λόγῳ συμβουλευτικῶν σταθμῶν.

Ἐπάρχουν ὅμως καὶ περιπτώσεις, κατὰ τὰ ὁποίας εἷς ἐκ τῶν συζύγων δὲν εἶναι πρόθυμος πρὸς συνεργασίαν καί, κατὰ συνέπειαν, δὲν προσέρχεται εἰς τὸν συμβουλευτικὸν σταθμὸν. Εἶναι δὲ φανερόν, ὅτι εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἡ ὅλη ἐργασία καθίσταται δυσχερεστάτη καὶ ἐλάχισται δυνατότητες ἐπιτυχίας ὑφίστανται. Διὰ τὸν ἀσχοῦντα τὸ ποιμαντικὸν αὐτὸ ἔργον ὑφίσταται εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς μόνον μία δυνατότης δράσεως: Διὰ τῆς ἀλλαγῆς τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων καταβάλλεται προσπάθεια ἐμμέτου ἐπιδράσεως ἐπὶ τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ ἑτέρου.

Ἐνδιαφέρον εἶναι νὰ ἀναφερθῶμεν ἐνταῦθα καὶ εἰς τὰς κυριώτερας περιπτώσεις καὶ εἰς τὰ βασικώτερα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ὠδήγησαν τὰ βήματα τῶν συζύγων εἰς τοὺς συμβουλευτικούς σταθμοὺς τῆς ἐπισκοπῆς τοῦ Ὁσναμπρῦκ. Ἡ κρίσις εἰς τὴν συζυγικὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν προσέρχεται κυρίως ἐκ τῶν ἀκολουθῶν αἰτίων:

α) Εἰς πολλὰς περιπτώσεις ὁ εἷς τῶν συζύγων ἀδυνατεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ πλήρως ἐκ τῆς ἐπιρροῆς τοῦ περιβάλλοντος τῆς πατρικῆς τοῦ οἰκογενείας καί, συνεπῶς, δὲν εὐρίσκεται καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὸ πλευρὸν τῆς (ἢ τοῦ) συζύγου. Τοῦτο δημιουργεῖ τεταμένην

ἀτμόσφαιραν καὶ ὀδηγεῖ εἰς ἀνταγωνισμόν μεταξὺ τῶν γονέων τοῦ (ἢ τῆς) συζύγου καὶ τῆς νύμφης ἢ τοῦ γαμβροῦ. Εἰς τὰς περιπτώσεις αὐτὰς ἐγείρεται συνήθως ἡ ἀπαίτησις νὰ ρυθμίζωνται τὰ πάντα εἰς τὸν συζυγικὸν οἶκον μὲ βάσιν τὸν τρόπον τῆς ζωῆς καὶ τὸ πρόγραμμα τοῦ πατρικοῦ οἴκου. Εἶναι τότε φυσικὸν νὰ αἰσθάνεται ὁ ἕτερος τῶν συζύγων περιορισμὸν τῆς προσωπικῆς του ἐλευθερίας καὶ νὰ ἀρχίζουν οὕτω αἱ δυσκολίαι. Ἡ πενθερὰ π.χ. δὲν εἶναι πρόθυμος νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν νύμφην τὴν ὑπευθυνότητα διὰ τὴν φροντίδα τοῦ υἱοῦ τῆς. Συνεχῶς ἀναμειγνύεται εἰς τὰς ὑποθέσεις τῆς νέας οἰκογενείας καὶ ὑποδεικνύει εἰς τὴν νεαρὰν σύζυγον τὸν τρόπον τῆς φροντίδος καὶ τῆς ἐν γένει συμπεριφορᾶς τῆς πρὸς τὸν ἄνδρα τῆς.

β) Ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς διαφωτίσεως εἰς τὸν σεξουαλικὸν τομέα ἢ καὶ ἐκ τῆς ἐσφαλμένης ἀγωγῆς εἰς τὰ θέματα αὐτά.

γ) Ἡ ἄφιξις τοῦ πρώτου τέκνου εἶναι δυνατὸν μερικὰς φορὰς νὰ δημιουργήσῃ δυσκολίας καὶ νὰ προκαλέσῃ κρίσιν εἰς τὸν γάμον. Ἡ νεαρὰ σύζυγος καὶ μήτηρ ἀφοσιοῦται συνήθως εἰς τὸ τέκνον τῆς. Ὑφίσταται τότε ὁ κίνδυνος νὰ θεωρήσῃ ὁ σύζυγος τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὡς παρημελημένον καὶ ἀπομεμονωμένον. Ἐὰν ἀκολουθήσῃ ἡ γέννησις καὶ ἄλλων τέκνων, ἡ κατάστασις εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιδεινωθῇ. Ἡ σύζυγος δὲν διαθέτει συνήθως καιρὸν διὰ τὸν ἄνδρα τῆς, δὲν συμερίζεται τὰ προβλήματα τοῦ καὶ τὰ ἐνδιαφέροντά του, ὅπως ἐκεῖνος ἐπιθυμεῖ καί, συνεπῶς, εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ συζύγου παύει νὰ εἶναι «σύντροφος».

Ὅμως εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις εἶναι δυνατὸν νὰ συμβῇ καὶ τὸ ἀντίθετον. Ἡ παρουσία τῶν παιδιῶν νὰ παρέχῃ εἰς τοὺς συζύγους ὑλικὸν πλούσιον διὰ συζήτησιν. Τοῦτο δὲ σὺν τῷ χρόνῳ ἐπαυξάνει, καθότι ἐπαυξάνουν καὶ αἱ κοιναὶ φροντίδες διὰ τὴν ἀγωγήν καὶ τὴν μόρφωσιν τῶν τέκνων.

Ὅταν ὅμως τὰ παιδιὰ ἐνηλικιωθοῦν καὶ παύσουν πλεόν νὰ ὑφίστανται αἱ φροντίδες τῶν γονέων δι' αὐτά, οἱ σύζυγοι προβαίνουν εἰς τὴν θλιβερὰν διαπίστωσιν, ὅτι ἐλάχιστα κοινὰ σημεῖα ὑφίστανται εἰς τὴν ζωὴν των, ὅτι ἐλάχιστα εἶναι τὰ κοινὰ ἐνδιαφέροντα, τὰ ὁποῖα τοὺς συνδέουν. Ὁ σύζυγος, ὁ ὁποῖος συνήθως ἐργάζεται, ἀπουσιάζει ἐκ τῆς οἰκίας κατὰ τὸ μεγαλύτερον διάστημα τῆς ἡμέρας. Ἐρχεται συνεπῶς εἰς ἐπαφὴν καὶ ἐπικοινωνίαν μετ' ἄλλων ἀνθρώπων καὶ ἐνισχύεται κατὰ ἓνα τρόπον ἢ αὐτοπεποίθησις του. Ἡ σύζυγος ὅμως, ἡ ὁποία συνήθως παραμένει καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας εἰς τὴν οἰκίαν, αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν τῆς περισσότερον ἀπομεμονωμένον.

ΠΑΪΣΙΟΣ Β΄, ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ (1776 - 1781)

«Τοὺς τεθνηκότας γεγονέναι καθάπερ Θεοὺς, οὐδὲ γὰρ ἐκείνους αὐτοὺς δρωμεν, ἀλλὰ ταῖς τιμαῖς ἃς ἔχουσι καὶ τοῖς ἀγαθοῖς ἃ παρέχουσι, ἀθανάτους εἶναι τεκμαιρόμεθα».

Οἱ ἐποχές καὶ οἱ ἀνάγκες τῶν λαῶν, στὴν διαδρομὴ τῆς ἱστορίας τους, γεννοῦν τοὺς ἄνδρες τους, ἀλλὰ καὶ μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς πότε-πότε ξεπερνοῦν τὶς προσδοκίαις τῶν περιστάσεων.

Οἱ ἱστορικὲς ἀνάγκες τότε μετατρέπονται σὲ πρῶτες ἠθικὲς καὶ πνευματικὲς ὁλοκληρώσεις καὶ γίνονται φωτεινοὶ σταθμοὶ ποὺ ὀδηγοῦν τὶς ἐπιγενόμενες γενεές.

Τότε δὲν εἶναι πλέον οἱ ἄνδρες αὐτοὶ ἄνδρες τῶν περιστάσεων, ἀλλ' οἱ περιστάσεις περιστάσεις τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν. Πολλὰ φορὲς λαὸς ἢ τμημὰ του βυθίζεται σὲ τυραννικὲς ἀγωνίες, ἀπροσδόκητα ὅμως ξεπηδοῦν ἀπ' αὐτὸν οἱ ἡγέτες του, καὶ αὐτοὶ μὲ ἀκατάβλητες δημιουργικὲς καὶ ἠθικὲς δυνάμεις αἴρουν τὶς ἀγωνίες καὶ διανοίγουν τὶς λεωφόρους σὲ ἀλματικὲς πορεῖες ψυχικῆς καὶ πνευματικῆς προόδου.

Αὐτοὶ δὲν συγχωνεύονται στὴν δεσμευτικὴ δύναμη τῶν περιστάσεων, ἀλλὰ διασποῦν τὸν κλοιὸ καὶ δεσπάζουν ἐπ' αὐτῶν, καὶ

δ) Πολλάκις ἡ συζυγικὴ κρίσις ὀφείλεται εἰς βιώματα ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ ἑνὸς τῶν συζύγων, τὰ ὅποια συνειδητῶς ἢ καὶ ἀσυναισθήτως ἐπιδροῦν ἐπὶ τῆς συμπεριφορᾶς του ἔναντι τοῦ ἄλλου. Ἐὰν ἐπὶ παραδείγματι ὁ σύζυγος προέρχεται ἐκ μιᾶς οἰκογενείας, τῆς ὁποίας τὴν διοίκησιν εἶχεν ἡ μήτηρ, χωρὶς νὰ ἀφίσταται εἰς τὸν πατέρα οὐδεμίαν δυνατὴν πρωτοβουλίας, ὑφίσταται ὁ ἐξῆς κίνδυνος: Ὁ νεαρὸς σύζυγος, φοβούμενος μίαν παρομοίαν κατάστασιν καὶ εἰς τὸν ἰδικὸν του γάμον καὶ ἐν τῇ προσπάθειά του νὰ προλάβῃ τὸν κίνδυνον αὐτὸν, φέρεται πρὸς τὴν σύζυγον κατὰ τρόπον τυραννικόν.

ε) Ἐὰν αἱ συζυγικαὶ διενέξεις ἔχουν τὴν αἰτίαν των εἰς θέματα οἰκονομικά, ὑπάρχει περίπτωσις νὰ χρησιμοποιῆ ὁ εἷς ἐκ τῶν συζύγων τὸν τρόπον αὐτὸν διὰ νὰ ἐπιβληθῇ εἰς τὸν ἄλλον, ὥστε νὰ ἐμισχῇ τὴν κλονιζομένην αὐτοπεποιθήσιν του.

(Συνεχίζεται)

Πρεσβ. ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΑΛΕΒΙΖΟΠΟΥΛΟΣ

ἐλεύθεροι πλέον ἡγοῦνται αὐτῶν καὶ τὰς ἀξιοποιοῦν σὲ ὑπέροχα κατορθώματα τῆς ἱστορίας τους, τόσον δὲ μεγάλα καὶ πολύτιμα, ὥστε τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ νὰ σεμνύνεται μὲ τὴν ἐπίδειξή τους.

Ἡ δολιχόδρομη ἱστορία τοῦ Ἔθνους μας παρατάσσει πολυάριθμο πάνθεο τοιούτων ἡγετικῶν προσωπικοτήτων καὶ στὴν τιμητικὴ αὐτῆ χορεία τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαιούται νὰ πάρῃ περίβλεπτη θέση καὶ ὁ Παῖσιος ὁ Β' Ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας.

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας Παῖσιος ὁ Β' στὴν ἀγωνιωδέστερη περίστασι τοῦ Ἔθνους, στίς θανάσιμες μέρες του, παρουσιάζεται ἀνάμεσα στὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ δούλου καὶ βάνανσα δοκιμαζομένου Μικρασιατικοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἡ Μικρὰ Ἀσία ἦτο ἐξ ἀρχῆς ἡ βάση καὶ ἡ ζωογόνος πηγὴ τῆς Βυζαντινῆς Αυτοκρατορίας. Ἦτο ἡ τροφὸς τοῦ ἐπισιτισμοῦ της, τὸ προπύργιον τῶν ἐξ Ἀνατολῶν ἐπιδρομῶν, ἡ ἀνδροδοτίδα στὴ λειψανδρία της, ἡ γέτιδα πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ στίς χρεωκοπίες της, φρουρὸς ἄγρυπνος τῆς Ὀρθοδοξίας στίς θρησκευτικὰς της χαλαρότητες.

Δύο φορές ἔπεσε τὸ Βυζάντιο. Τὴν πρώτη στὰ χέρια τῆς Δύσεως, ἀλλὰ τὸ ἀναστήλωσε ἡ Μικρὰ Ἀσία. Τὴν δευτέρη στὰ χέρια τῆς Ἀνατολῆς, καὶ δὲν ἀναστηλώθηκε ἀκόμη, γιατί εἶχε χαθῆ ἡ ἄγρυπνος φρουρὸς του, ἡ Μικρὰ Ἀσία.

Ὁ Μικρασιατικὸς αὐτὸς Ἑλληνισμὸς ἔμεινε στενάζοντας περισσότερον ἀπὸ τέσσερες αἰῶνες κάτω ἀπὸ τοὺς βαναύσους ἐκτουρρισμοὺς, τίς ἀτέλειωτες διαρπαγὰς τῶν βαρβάρων κυριῶν του, τὰ θρησκευτικὰ μαρτύρια, τίς δελεαστικὰς καὶ ἐλυσιτικὰς ὑποσχέσεις τῆς ἐξωμοσίας καὶ ἀλλαξοπιστίας, στὰ ἐρέβη τῆς ἀγνοίας καὶ ἀμαθείας, μὲ ἓνα λόγο «λαὸς κατοικῶν ἐν χώρᾳ καὶ σκιᾷ θανάτου».

Τὸ κορύφωμα τῆς ζοφερῆς αὐτῆς ζωῆς τοῦ Μικρασιατικοῦ πολιτισμοῦ ὁ 18ος αἰῶνας.

Ὁ Παῖσιος τὰ εἶδε καὶ τὰ ἄκουσε τὰ μαρτύρια αὐτά. Ἐξῆσε τὴν τερατώδη αὐτῆ πραγματικότητά καὶ μεταφυτεύθηκε στὴν τραυματισμένη του ψυχῇ ἡ ἀνάγκη τοῦ λυτρωμοῦ καὶ τὸν γιγάντωσε σὲ προσωπικότητα, σὲ ἀθλητὴ, σὲ ἥρωα, σὲ ἡγέτη, μὲ λίγες λέξεις σὲ Ἡρακλεῖ τῆς καταγωγῆς του, καὶ ἀπεφάσισε νὰ στρέψῃ τὸ ποτάμι τῆς γνώσης καὶ τῶν γραμμάτων καὶ νὰ διαλύσῃ τὸ σκοτάδι τῆς ἀμαθείας καὶ ἀγνοίας. Νὰ ξαναζωντανεύσῃ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, μὲσ' ἀπὸ τὰ ὁποῖα θὰ ἀναπηδήσῃ ἡ ἐκτίμησις τῆς οἰκτρᾶς πραγματικότητος καὶ ἡ ὁρμὴ τῆς ἀποτινάξεως τοῦ βαρυτάτου ζυγοῦ.

(Συνεχίζεται)

Ἱερ. ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΘΕΟΔΩΡΙΔΗΣ

ΠΩΣ ΥΜΝΗΣΑΝ
ΤΗΝ ΕΟΡΤΗΝ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ
ΟΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΙ ΕΡΓΑΤΑΙ
ΤΟΥ ΥΠΟΔΟΥΛΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ*

*«Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν,
νῆς καὶ ἐδόθη ἡμῖν...
καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ
μεγάλης βουλῆς ἄγγελος,
θαυμαστός σύμβουλος,
Θεὸς ἰσχυρός,
ἐξουσιαστής,
ἄρχων εἰρήνης»* (Ἑσ. θ', 6).

Ἐορτάζομεν καὶ πάλιν τὴν χαρμόσυνον, τὴν ὑπέρλαμπρον εορτὴν τῶν Χριστουγέννων. Καὶ ὕμνοι ἀναμέλπονται εἰς πᾶσαν σύναξιν πρὸς τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος «ἐκκλινεν οὐρανοὺς καὶ κατέβη» κατὰ τὸν Ψαλμωδόν¹, «ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν» κατὰ τὸν Μ. Ἀθανάσιον². Μέγα καὶ ἄρρητον μυστήριον! πρὸ τοῦ ὁποῦ εὐλαβικὰ ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου ἴσταται, θαυμάζουσα τὸ ἄπειρον τῆς θείας σοφίας, τὸ ὕψος τῆς τοῦ Σωτῆρος συγκαταβάσεως, τὸ ὑπερφυῆς τῆς πρὸς ἡμᾶς ἐνσάρκου τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας.

Ὅλοι οἱ χριστιανικοὶ αἰῶνες, ὁ καθεὶς μὲ τὸν τρόπον του καὶ τὸν σκοπὸν του ἔψαλαν, ὕμνησαν καὶ ἐδοξολόγησαν τὸ μέγα γεγονός. Ἐὰν ἡ χρυσοῦ ἐποχὴ τοῦ χριστιανισμοῦ μᾶς ἔδωκεν λαμπροὺς πανηγυρικοὺς, ὡς τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζινοῦ «Χριστὸς γεννᾶται· δοξάσατε», ἐὰν ἡ βυζαντινὴ ἐποχὴ συνέθεσεν ἐξαισίους ὕμνους, ὡς τὸ κοντάκιον Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ «Ἡ παρθένος σήμερον τὸν ὑπερούσιον τίκτει» καὶ τὸν λαμβικὸν κανόνα Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ «Ἐσωσεν λαὸν θαυματουργῶν Δεσπότης» καὶ ἡ ταπεινὴ ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας, ἐποχὴ ὅπου βαρὺ τὸ σκότος

* Ὁμιλία πρὸς τοὺς ἱεροσπουδαστὰς τῆς Ἀνωτέρας Ἱερατικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν καὶ τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς.

1. Ψ. εἴ', 10. Πρβλ. Κ ο σ μ ᾱ Μ α ἰ ο υ μ ᾱ, Κανὼν τῶν Χριστουγέννων, ᾠδὴ α', τροπάριον β'.

2. Μ. Ἀ θ α ν α σ ῖ ο υ, Λόγος περὶ ἐνανθρωπήσεως τοῦ Λόγου, κεφ. 54: PG 25,192, BEΠ 30, 119.

τῆς δουλείας ἐπεκάθητο ἐπὶ τοῦ ταλαιπώρου Ἑλληνικοῦ Γένους, δὲν ὑστέρησε εἰς λόγους καὶ δοξολογίας πρὸς τὸ γεννηθὲν Νήπιον τῆς Βηθλεέμ. Δὲν εἶναι μόνον οἱ ἐκκλησιαστικοὶ λόγοι, εἴτε οἱ περιω-
θέντες εἰς γνωστὰ ἔργα, εἴτε οἱ δυσπρόσιτοι εἰς τὸν ἐρευνητὴν σῆ-
μερον, λόγῳ τῆς μὴ δημοσιεύσεώς των, εἰς τοὺς ὁποίους λόγους μὲ
τέχνην καὶ λυρισμὸν ἀνυμνεῖται ἡ θεία Γέννησις, ἀλλὰ εἶναι καὶ τὰ
δογματικὰ συγγράμματα, εἰς τὰς σελίδας τῶν ὁποίων ἐπεξηγεῖται
καὶ διασαφηνίζεται («*ἡ ἄροητος καὶ σοφὴ τοῦ Θεοῦ οἰκονομία καὶ*
πῶς ἐχθροὶ ὄντες κατηλλάγημεν αὐτῷ»), ὅπως λέγει χαρακτηρι-
στικὰ ὁ Παχώμιος Ρουσάνος³.

Σειρὰ ὅλη σοφῶν ἱεραρχῶν καὶ διδασκάλων τοῦ Γένους,
ἀλλὰ καὶ ταπεινῶν μοναχῶν καὶ ἀπλοϊκῶν κληρικῶν ἀνύμνησαν καὶ
ἐξῆραν τὸ θεῖον τοῦτο γεγονός. Ἀπὸ τοῦ πρώτου μετὰ τὴν "Ἀλω-
σιν πατριάρχου, τοῦ σοφοῦ Γενναδίου Σχολαρίου, μέχρις αὐτῶν
τῶν χρόνων τῆς Ἐπαναστάσεως οἱ πνευματικοὶ οὗτοι ὄδηγοὶ τοῦ
δούλου ἑλληνικοῦ ἔθνους συνθέτουν τὸν πρὸς τὸν Δεσπότην τῶν
ὅλων ὕμνον των καὶ προσπαθοῦν τὴν σπίθαν τῆς πίστεως νὰ ἀνα-
ζωπυρήσουν καὶ τὴν ἐλπίδα πρὸς τὸν ἐν Βηθλεέμ φανερωθέντα νὰ
στηρίξουν. Διότι ἡ πίστις, εἰς τὰ δύσκολα αὐτὰ χρόνια, ὑπῆρξεν ἡ
κυριωτέρα δύναμις, ποὺ συνεχράτει τοὺς δυστύχους ραγιάδες καὶ
τοὺς ἔδιδε θάρρος νὰ ὀραματισθοῦν τὴν ἐλευθερίαν.

Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν σήμερον μὲ ποῖον τρόπον ὕμνησαν τὸ
μέγα καὶ ὑπερφυσικὸν γεγονός τῆς Γεννήσεως χαρακτηριστικοί
τινες πνευματικοὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ Γένους κατὰ τοὺς χρόνους
τῆς δουλείας.

* * *

Εἰσαγωγικά

ΠΡΟΣΚΛΗΣΙΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΒΟΡΤΑΣΜΟΝ

Ἴδου πρώτον, πῶς ὁ διάσημος κληρικός, ἱεροκήρυξ καὶ ἀρ-
χιερεὺς, ἀλλὰ καὶ σοφὸς συγχρόνως ἐπιστήμων, Νικηφόρος
Θεοτόκης μᾶς προσκαλεῖ νὰ ἐμβαθύνωμεν εἰς τὰ πρόσωπα
καὶ πράγματα τῆς ἑορτῆς:

«Ἀνέτειλεν ἐν Βηθλεέμ τὸ φῶς τῆς χάριτος τοῦ Ἰη-
σοῦ· ἡ ἐκ παρθένου μητρὸς γέννησις, ὁ λαμπρότατος καὶ

3. Παχώμιος Ρουσάνος, παρὰ Ἰ. Ν. Καρμίρη, Ὁ
Π. Ρουσάνος καὶ τὰ ἀνέκδοτα δογματικὰ καὶ ἄλλα ἔργα αὐτοῦ, Athen
1935, σ. 123, στ. 17-18.

ἀσυνήθης ἀστήρ, ὁ ἐπιφανείς ἐπάνω τοῦ σπηλαιῖου, ἡ δόξα τοῦ Κυρίου, ἣτις περιέλαμψε τοὺς ποιμένας, ὁ ἄγγελος, ὅστις εὐηγγελίστατο αὐτοῖς χαρὰν μεγάλην..., τὸ πλῆθος τῆς ἐπουρανίου στρατιᾶς τῶν ἁγίων ἀγγέλων τῶν αἰνούντων τὸν Θεὸν καὶ λεγόντων· «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία»· οἱ ἀπ' ἀνατολῶν βασιλεῖς, οἱ ἐλθόντες καὶ προσκυνήσαντες αὐτόν, καὶ προσε-
νέγκαντες αὐτῷ τὰ τίμια δῶρα»⁴.

Ἄλλος ἱεροκλήρυξ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος Μακάριος Καλογεράς ὁ ἐκ Πάτμου, «ἀνὴρ εὐσεβεῖα καὶ ὁσιότητι βίου σεμνυνόμενος, σοφὸς καὶ πολυμαθής, εἰδήμων τῆς τε Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς γλώσσης, πεπαιδευμένος τὴν τε θύραθεν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἱεράν θεολογίαν», κατὰ τὴν μαρτυρίαν Δημητρίου τοῦ Προκοπίου⁵, διδάσκαλος ἐπὶ 25ετίαν περίπου εἰς τὸ Φροντιστήριον τῆς Πάτμου, ὡς ἐξῆς ἐξυμνεῖ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἡμέρας:

«Τούτη εἶναι ἐκείνη ἡ περιβόητος τῆς ἑορτῆς τῶν ἑορτῶν ἀπασῶν ἡ ἡμέρα· τούτη εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῶν Μυστηρίων. Τούτη τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ μου ἡ Γέννησις, τὸ μυστικὸν κέντρον τοῦ ἀπεριγράπτου κύκλου, τῆς ἰδικῆς του θεότητος... Τούτης τῆς ἡμέρας τὴν σκιὰν εἶδεν ὁ Πατριάρχης Ἀβραάμ καὶ ἐχάρη. Τοῦτο τοῦ μυστηρίου τὸ βάθος εἶναι ὅπου ἠθέλησε νὰ ἰδῆ ὁ Ἀββακούμ... Τοῦτο τὸ ὑπερφυῆς Μυστήριον εἶναι, ὅπου καὶ αὐτὸν τὸν οὐρανοβάμονα Παῦλον ἐστενοχώρησε νὰ εἰπῆ «ὡ βάθος πλοῦτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ!»⁶

Χαρακτηριστικὸν εἶναι καὶ τὸ προοίμιον ὁμιλίας τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, τοῦ ὀνομαστοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ἀπαγγελεθίσης, ὅτε ἀκόμη ἦτο ἱερομόναχος ἐν Κωνσταντινουπόλει:

4. Νικηφόρου Θεοτόκη, Κυριακοδρόμιον Εὐαγγελίων, τ. Β', ἐκδοσις δ', Ἀθῆναι 1854, σ. 311 β.

5. Δημητρίου Προκοπίου (Παμπέρη), Μοσχοπολίτου, Ἐπιτετημημένη ἀπαρίθμησις τῶν λογίων Γραικῶν, ἐν J. A. Fabricius, Bibliotheca graeca, τ. XI, Hamburg 1722, σ. 801. καὶ ἐν Μακαρίου (Καλογερά) τοῦ Πατμίου, Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ, ἐκδοσις γ', Ἀθῆναι 1867, σ. η'.

6. Μακαρίου (Καλογερά) τοῦ Πατμίου, Εὐαγγελικὴ Σάλπιγξ, ἐκδοσις β' Σεραφεῖμ τοῦ Ποσσιδεῖου, ἀρχιμανδρίτου, ἐν Λιψία τῆς Σαξωνίας 1758, σ. 299α.

ΤΑ 150 ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΤΗΝΟΥ

Τῆνος! Τὸ νησί τῆς πίστεως, τοῦ θαύματος, τῆς φυσικῆς γοητείας, τῶν καλλιτεχνῶν! Τὸ νησί τῆς Μεγαλόχαρης! Τῆνος, προσκύνημα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς Ἑλλάδος. Διότι καὶ αἱ δύο ἔννοιαι συναντῶνται εἰς κάποιον ἱερὸν δεσμὸν ἁρμονίας, ποῦ κρατεῖ τὰς γενεὰς εἰς εὐλάβειαν καὶ κρατύνει τὴν ψυχὴν καὶ στερεώνει τὸ Ἔθνος εἰς τὴν συχνὰ σκληράν, ἀλλὰ πάντοτε ἔνδοξον πορείαν του. Ἐκεῖ, κάτω ἀπὸ τὸν περικαλλῆ ναόν, ποῦ ὑψώνει τὴν ἀρχιτεκτονικὴν αἰσθητικὴν εὐαισθησίαν του ὡς κέντημα φαντασίας, εἰς τὸν καταγάλανον οὐρανόν, ἐνῶ εἰς τὸ βάθος τὸ γλαυκὸν Αἰγαῖον προσφέρει τὸ ἀσημένιο του πλαίσιον, ἐκεῖ εἰς τὴν θαυματουργὸν εἰκόνα τῆς Παναγίας πόσες φορές δὲν ἐγονυπέτησε καὶ τὸ ἄτομον καὶ τὸ Ἔθνος, διὰ τὴν ἰκετεύσῃ διὰ τὴν πρεσβεία Τῆς! Εἰς ὥρας ἀγωνίας καὶ ὀδύνης, εἰς ὥρας φοβεροῦ κυματισμοῦ τῆς ψυχῆς, μεταξὺ δραματικῆς πραγματικότητος καὶ ἐλπίδος, εἰς ὥρας πόνου καὶ στοχασμοῦ, ὁ ἄνθρωπος, ὁ Ἕλλην, ἔχει προσέλθει, νοσερῶς, διὰ τὴν ἀποθέσῃ τὸν παλμὸν τῆς προσδοκίας του εἰς τὴν Μεγαλόχαρην καὶ τὴν ἀντλήσῃ ἀπὸ τὸ πάμφωτον βλέμμα τῆς, ποῦ γίνεται κρουσὸς καλωσύνης, δύναμιν, ἐγκαρδίωσιν, θάρρος. Καὶ εἶναι τὴν ἀκριβῶς ἑκατὸν πενήντα χρόνια, ποῦ γίνεται αὐτὴ ἡ ἐπικοινωνία. Καὶ ποῦ ἀπολήγει πάντοτε σὲ κάποιο θαῦμα, ὅπως θαῦμα εἶναι, κάθε φορά, ἡ ἀνταπόκρισις. Καὶ θαῦμα τὸ γεγονός, ὅτι «ἐκ τῶν σπλάγγων γῆς ἀγίας ἡ εἰκὼν ἀνέθωρεν...».

Ἐνάμιους, λοιπόν, αἰῶνας ἀπὸ τῆς ἀνευρέσεως τῆς θαυμα-

«Σήμερον Χριστὸς γεννᾶται καὶ δοξάζεται Θεός. Σήμερον Χριστὸς γεννᾶται καὶ γῆ πᾶσα εἰρήνην φέρει. Σήμερον Χριστὸς γεννᾶται, ἐν ἀνθρώποις γὰρ εὐδοκία. Σήμερον ἔλεος καὶ ἀλήθεια συνητηθήσαν. Σήμερον δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη κατεφίλησαν. Σήμερον ἀλήθεια ἐκ τῆς γῆς ἀνέτειλε καὶ δικαιοσύνη ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διέκυψε. Σήμερον ὁ κύριος ἔδωκε χρηστότητα καὶ ἡ γῆ ἡμῶν δίδωσι τὸν καρπὸν ἐαυτῆς»⁷.

(Συνεχίζεται)

ΙΩΑΝ. ΧΡ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗΣ Δ.Θ.

7. Μελετίου Πηγᾶ, Ὁμιλία, κωδ. τοῦ Θεολογικοῦ Σπουδαστηρίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν 27, φ. 317α/β, παρὰ Γ. Βαλέτα, Μελέτιος Πηγᾶ, Χρυσόπηγῃ, Ἀθήναι 1958, σ. 251.

τουργοῦ εἰκόνας! Διαδρομὴ εἰς τὴν ἱστορίαν, ὁδηγουμένη ἀπὸ τὴν πίστιν, γεμάτη ἀπὸ θαύματα, πρὸ τῶν ὁποίων ὑποκλίνεται ἡ σκέψις. Τὸ μέγα μυστήριον πλανᾶται ἐπάνω ἀπὸ τὸ Χρονικόν, ἐπάνω ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνευρέσεως τῆς σεπτῆς εἰκόνας τῆς Μεγαλόχαρης! Ἡ θαυματουργὸς δύναμις σφραγίζει τὴν ἀγίαν εἰκόνα, ἀπὸ τὴν ὁποίαν διαχέεται ἡ γλυκυτάτη ἐκείνη ἀκτινοβολία, ποὺ πραῦνει τὴν ψυχὴν καὶ ποὺ προσφέρει ἀκτῖνα ἐλπίδος μέγα καὶ εἰς τὴν πλέον ζοφεράν ὥραν.

Καὶ ἔχει ἐπικὸν στοιχεῖον ἡ ἀνεύρεσις. Εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα ἡ ἱστορία. Εὐρέθη τὴν 30ὴν Ἰανουαρίου 1823 ὑπὸ τὰς ἐξῆς συνθήκας:

Εἰς τὴν νοτίαν κλιτὸν τοῦ Κεχροβουνίου ἰδρῦθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ 11ου ἢ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 12ου αἰῶνος ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῶν Ἀγγέλων, ὅπως ἐλέγετο. Ἀνεγνωρίσθη διὰ Πατριαρχικῶν μολυβδοβούλλων καὶ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 18ου αἰῶνος ὠνομάσθη Πατριαρχικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ, ἀπολαμβάνουσα προνομίων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς κατοχῆς καὶ ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν καὶ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἡ Μονὴ αὐτὴ διεδραμάτισε πρωτεύοντα ρόλον, ὄχι μόνον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Καὶ ὡς πρὸς τὸ δεύτερον σκέλος ἀρκεῖ νὰ σκεφθῆ κανεῖς, ὅτι ἡ ἀποκάλυψις τῆς θείας θελήσεως, διὰ τῆς ἀνευρέσεως τῆς σεπτῆς εἰκόνας ἐγένετο, καθ' ἣν στιγμὴν τὸ Γένος ἠγωνίζετο, μὲ ὀρηκτικόν, ἀκατάσχετον καὶ μεγαλειῶδες ρθένος διὰ τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας του. Ἡ εἶδησις, γνωσθεῖσα τότε εὐρύτατα, ἀπετέλεσε μεγίστην ἠθικὴν τόνωσιν. Ἦλθεν ὡγὰν θεία ἐπικουρία εἰς τὰς μαχομένας δυνάμεις τοῦ Ἔθνους. Ἐπτέρωσε τὸ φρόνημα καὶ ἐδυνάμωσε τὴν πίστιν. Καὶ συμβαίνει, ἔκτοτε, εἰς ὅλους τοὺς ἐν συνεχείᾳ ἀγῶνας ἡ σκέψις νὰ στρέφεται εἰς τὴν Μεγαλόχαρην, ἡ ὁποία πιστεύεται ὁδηγοῦσα εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου. Καὶ ἐξήσαμεν αὐτὴν τὴν εἰδικὴν καὶ βαθυτάτην συνειδήσιν, μὲ τὸν τορπιλλισμὸν τῆς «Ἑλλης». Ἐβυθίσθη ἀπὸ τὴν δολοφόνον τορπίλλην τὸ καταδρομικόν μας. Ἀλλὰ ἀνεδύθη ἡ πίστις, ὡς ἀρχαγγελικὴ ρομφαία εἰς τὸν ἀγῶνα, ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἀρχίσῃ, διὰ νὰ ἀνεβῆ εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ θριάμβου. Ἡ Μεγαλόχαρη ἔκαμε τὸ θαῦμά της. Καὶ ὅπως πάντοτε, εἰς ὥρας δυσκόλους, κατευθύνει τὴν ζωὴν καὶ τὴν πορείαν τοῦ Ἔθνους.

Ἄς ἐπανέλθωμεν ὅμως εἰς τὸ ἱστορικόν. Εἰς τὴν ἀνωτέρω Μονήν, ἀπὸ ἡλικίας 15 ἐτῶν, ἐγκατεβίωσεν ἡ μοναχὴ Πελαγία, κατὰ κόσμον Λουκία Νεγρεπόντη, θυγάτηρ ἱερέως. Ἐθεωρεῖτο ὑπόδειγμα. Ἡ πίστις καὶ ἡ ἀρετὴ της προεκάλουν βαθυτάτην αἰσθησιν. Αὕτη ἀπέθανε τὴν 28ην Ἀπριλίου 1834. Εἶδε, λοιπόν, ἐν

ὄνειρόν ἢ Πελαγία μίαν Κυρίαν, θαμβωτικῆς λάμπσεως, επιβλητικότητος καὶ μεγαλοπρεπειας, ἢ ὁποία τῆς συνέστησε νὰ εἶπῃ εἰς τὸν ἐπίτροπον Καγκάδην, ὅτι εἰς τὸν ἀγρόν Ἀντωνίου Δοξαρά ὑπάρχει κατακεχωσμένη θαυματουργὸς εἰκὼν τῆς. Ἡ Πελαγία ἀφυπλίσθη ὑπὸ τὴν ἐπήρεια τοῦ ὄνειρου. Ἐνῶ ὅμως ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς συνέλαβε τὸ νόημά του, ἐβράδυνεν εἰς τὴν ἐνέργειαν. Δὲν ἤμποροῦτε νὰ συναντήσῃ τὸν Καγκάδην. Τότε ἐν ἡμιγρηγόρσει καὶ ἐν ὄραματι, εἶδε πάλιν τὴν Κυρίαν, ἢ ὁποία ἐπανελάβε τὴν ἐντολὴν καὶ ὑπῆρξεν αὐστηρὰ διὰ τὴν καθυστέρησιν. Καὶ τὸ ὄραμα ἐπανελήφθη καὶ διὰ τρίτην φοράν. Ἔσπευσε τότε ἡ Πελαγία εἰς τὸν Ἀρχιερέα τῆς Τήνου Γαβριὴλ καὶ ἐξέθεσε τὰ συμβάντα. Ὁ Ἀρχιερεὺς ἐγνώριζε τὴν ἀρετὴν τῆς Πελαγίας καὶ ἐπρόσβλεπεν ἰδιαιτέρως τὴν ἀφήγησίν τῆς. Ἐκινήτοποιήθη καὶ ἐκινήτοποιήσεν. Ἐκ περιτροπῆς οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ χωρίων ἀνέλαβον ἐκσκαφῆν. Αὕτη ὅμως, καίτοι προσεκτικῆ, δὲν ἀπέδωσε. Καὶ ἴσως θὰ ἐγκατελείπετο, ἐὰν ὁ ἐν τῷ μεταξὺ ἐνοσχίφας λοιμὸς τῆς πανώλους δὲν ἐνίσχυε τὸ θρησκευτικὸν αἰσθημα. Ἰδιαιτέρως ἐπέμενε δι' ἐπανάληψιν τῶν ἀνασκαφῶν ὁ Καγκάδης, τοῦ ὁποίου εἶχον προσβληθῆ ὑπὸ τῆς νόσου ἢ σύζυγος καὶ ἄλλοι συγγενεῖς. Τότε ἀπεκαλύφθη αἰφνιδίως φρέαρ, τὸ ὁποῖον, καίτοι ξηρόν, ἐγέμισεν ἀμέσως ὕδωρ, τὸ ὁποῖον κατέστη ἀγίασμα. Τὸ γεγονός ἐνίσχυσε τὴν πεποιθῆσιν, ἀλλὰ καὶ πάλιν ἡ ἔρευνα ἔμεινεν ἀνευ ἀποτελέσματος. Ἐν τῷ μεταξὺ πρέπει νὰ σημειωθῆ, ὅτι εἰς τὴν θέσιν, ὅπου τὸ φρέαρ, ἐκτίσθη ὁ Ναὸς τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς. Πάντως αἱ ἀναζητήσεις συνεχίσθησαν. Καὶ διῆλθον ἀπὸ πολλὰς φάσεις καὶ πολλὰς διακυμάνσεις, μὲ ψυχολογικὰς μεταπτώσεις χαρακτηριστικὰς αὐτῶν τῶν περιστάσεων. Καὶ αἰφνιδίως, ἐνῶ καὶ πάλιν ἤρχισε νὰ ἐπικρατῆ ἀπαισιοδοξία, ἢ σκαπάνη τοῦ Δημ. Βλάσση καὶ τοῦ Ἐμμ. Μάτσα ἔφερον εἰς τὸ φῶς τεμάχιον τῆς ἱεράς εἰκόνης. Ἡ προσοχὴ ἐνετάθη. Μὲ αἰσθημα βαθυτάτης εὐλαβείας ἤρχισεν ἡ ἔρευνα. Ἡ θεία ἀποκάλυψις ἦλθε πλήρης. Ἡ εἰκὼν τῆς Μεγαλόχαρης εἰς τὸ φῶς! Καὶ εἰς τὸ προσκύνημα τῶν πιστῶν! Ἐκτοτε, ἐκεῖ διὰ νὰ διοχετεύῃ τὴν θαυματουργὸν δυνάμιν τῆς καὶ νὰ σκέπῃ τὸ Ἔθνος. Βασιλεῖς καὶ ἰσχυροὶ τοῦ κόσμου ἔχουν γονυπετήσει, παρακαλέσει, ζητήσει βοήθειαν. Καὶ ἔχουν λάβει. Καὶ τὰ ἀναθήματα σωρεύονται, ἐκδηλώσεις ἐξάρσεως καὶ θερμουργοῦ ἀφιερώσεως. Εἶναι περιττὸν νὰ ἀπαριθμηθῶν τὰ θαύματα. Ὁ ἡμερήσιος Τύπος ἀναφέρει κάθε τόσον καὶ ἀπὸ ἓνα.

Ἡδὴ συμπληροῦνται 150 ἔτη ἀπὸ τῆς ἀνευρέσεως. Καὶ εὐλόγως τιμᾶται τὸ γεγονός. Εἶναι δὲ πρᾶξις δικαιοσύνης ἢ ἀναγνώρισις τῆς εὐρυτέρας προσφορᾶς τοῦ Ἰδρύματος τῆς Παναγίας τῆς Τήνου, τοῦ ὁποίου ἡ πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ δραστηριότης εἶναι

Ἱερατικὲς Μορφές

ΙΕΡΕΥΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΦΑΣΟΥΛΟΠΟΥΛΟΣ

Τὴν μεσημβρίαν τῆς 1ης Δεκεμβρίου παρελθόντος ἔτους ἐξεδήμησεν εἰς Κύριον ὁ Ἱερεὺς π. Ἀπόστολος Φασουλόπουλος, ἐν τῷ Κρατικῷ Νοσοκομείῳ Πειραιῶς «Βασίλισσα Φρειδερίκη», ἔθνα ἐνοσηλεύετο τὰς τελευταίας ἡμέρας, κατόπιν καρδιακῆς προσβολῆς.

Ἡ νεκρώσιμος Ἀκολουθία ἐψάλη εἰς τὸν Ἱερὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος τοῦ Νοσοκομείου, τῆς ὁποίας προέστη ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Νικαίας κ. Γεώργιος, περιστοιχούμενος ὑπὸ δεκάδος Ἱερέων. Παρηκολούθησαν τὴν κηδεῖαν μετὰ βαθυτάτης συγκινήσεως καὶ δακρύων ὁλόκληρον τὸ ἐπιστημονικόν, διοικητικόν καὶ ὑπηρετικόν προσωπικόν μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Διευθυντὴν τοῦ Νοσοκομείου, καὶ πλῆθος κόσμου.

Ἐπικήδειον ἐξεφώνησεν ὁ πανοσιολ. Ἀρχιμ. π. Φιλάρετος Ἀντύπας ἐκ μέρους τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως, ἐξάρας τὰς ἀρετὰς καὶ τὸ ἔργον τοῦ μεταστάντος.

Ἐν συνεχείᾳ ἐν πομπῇ ἡ σορὸς τοῦ μεταστάντος μετεφέρθη εἰς τὸ Γ' Κοιμητήριον Ἀθηνῶν καὶ ἐτάφη.

Ὁ Ἱερεὺς Ἀπόστολος Φασουλόπουλος ἐγεννήθη ἐν Ἀθῆναις τὸ ἔτος 1925. Ἀπεφοίτησεν ἀπὸ Προπαρασκευαστικῆν Σχολὴν Βουλιαγμένης καὶ ἐχειροτονήθη Διάκονος μὲν τὴν 24-4-51, πρεσβύτερος δὲ τὴν 24-6-51. Ὑπηρέτησεν ὡς ἐφημέριος 1) εἰς Ἀγραπιδοχώριον Ἡλείας, 2) Μαινιμένην καὶ Σίνδον Θεσ/νίκης, 3) εἰς Παπαγιάννην Φλωρίνης, 4) εἰς Φιλώταν Ἀρμυταίου, 5) εἰς Ἅγιον Στέφανον Πτολεμαίδος. Διετέλεσε προσωρινὸς Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος Ἑορδαίας. Τελευταίως διωρίσθη ἐφημέριος

πολυσχιδῆς. Θὰ περιορισθῶμεν ἐδῶ εἰς εἰδικὴν ἀναφοράν, εἰς τὸ μουσεῖον τῶν καλλιτεχνῶν. Ἡ Τῆνος ἔχει δώσει κορυφάς. Ἐνθυμούμεθα ἐνδεικτικῶς μερικὰ ὀνόματα: Ν. Γύζης, Νικηφόρος Λύτρας, Περ. Λύτρας, Ἐμμ. Λαμπάκης, Ν. Λούβαρις, Μ. Ρενιέρης, Γ. Βιτάλης, Α. Σῶχος, Α. Δούκας, Α. Λαμέρας. Καὶ βεβαίως πρῶτος τῶν πρώτων ὁ Γιαννούλης Χαλεπάς, ὁ μεγαλοφυῆς τραγικὸς τῆς σμίλης. Πρὸς τὴν Τῆνον, λοιπόν, στρέφεται ὁ νοῦς. Καὶ εἰς τὴν θαυματουργὴν εἰκόνα τῆς Μεγαλόχαρης, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῶν 150 χρόνων, ἡ σκέψις τοῦ πανελληνίου ἀποτίει τὸν φόρον τῆς.

ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΕΓΑΓΓΕΛΑΤΟΣ

ΑΓΓΕΛΟΙ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ
ΠΡΟ ΤΟΥ ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ
ΤΗΣ Θ. ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ ΕΝΑΝΘΡΩΠΗΣΕΩΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΥΜΝΟΓΡΑΦΙΑΝ*

Οί ἐπί γῆς. «Μετὰ τούτων τῶν ἐπουρανίων δυνάμεων ἀσωμάτων»²⁷ ἡ Ὑμνογραφία ἀπευθύνεται εἰς τοὺς ἐν γῆ καὶ προτρέπει διὰ λογοτεχνικῶν σχημάτων μεταφορᾶς, ἀποστροφῆς, ἀντιθέσεως, προσωποποιήσεως, ἐρμηνεύουσα τὰ περὶ τοῦ μεγάλου μυστηρίου ἱστορούμενα ὑπὸ τῶν Εὐαγγελιστῶν Ματθαίου καὶ Λουκᾶ, νὰ μεθέξωσι τῆς χαρᾶς τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος, νὰ οἰκειωθῶσι τὴν σωτηρίαν, νὰ προσφέρωσι τὴν ὀφειλομένην δόξαν, τιμὴν, δοξολογίαν, εὐχαριστίαν, προσκύνησιν τῷ Σωτῆρι Θεῷ. Προτρέπει εἰς ἐτοιμασίαν καὶ προπαρασκευὴν καὶ προσφορὰν δώρων, ἀλλὰ ἀποροῦσα λέγει· «Τί σοι προσενέγκωμεν Χριστέ, ὅτι ὤφθης ἐπὶ γῆς, ὡς ἄνθρωπος δι' ἡμᾶς;»²⁸

Ἀπὸ 20 Δεκεμβρίου ἀπευθύνεται ἡ Ὑμνογραφία εἰς πάντας (ἀπροεορτάσωμεν λαοὶ Χριστοῦ γε·έθλια), μὴ ἀναμένωμεν τὴν ἡμέραν τῆς ἐορτῆς, ἥτις ἄλλως τε πλησιάζει, ἀς στρέψωμεν τὸν νοῦν καὶ τὴν διάνοιαν εἰς τὴν Βηθλεὲμ καὶ διὰ τῶν ψυχικῶν λογισμῶν θεωρήσωμεν τὰ τελούμενα καὶ ἀναπέμψωμεν τὸν τρισάγιον ὕμνον τῷ ἐν Τριάδι Θεῷ²⁹, ἐκ τῶν προτέρων ἀπροηγήσωμεν πίστει

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 59 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1-2 τεύχους.

27. Εὐχὴ ἀναφορᾶς λειτουργιῶν Χρυσοστόμου, Βασιλείου.

28. Κεκραγ. Ἑσπερινοῦ 4ον, 25 Δεκεμβρίου.

29. Κεκραγ. Ἑσπερινοῦ 1ον, 2ον, 20 Δεκεμβρίου.

τοῦ Κρατικοῦ Νοσοκομείου Πειραιῶς, ἔνθα ὑπηρέτησε μέχρι τῆς τελευταίας του στιγμῆς.

Ὁ π. Ἀπόστολος ὑπῆρξε φύσις λεπτή, εὐγενική, ἄνθρωπος φιλομαθῆς, κληρικὸς εὐσεβῆς καὶ καλὸς χειριστὴς τοῦ λόγου. Εἰς τὸ Νοσοκομεῖον ἐπέδειξε μεγάλην ἐργατικότητα, ὑπερβολικὸν ζῆλον καὶ ἐξυπηρέτησε τὸν ἀνθρώπινον πόνον μὲ ἀληθινὴν αὐτοθυσίαν καὶ ἀφοσίωσιν.

Ἀφῆκε μέγα κενὸν εἰς τὴν Ἱ. Μητρόπολιν καὶ εἰς τὴν οἰκογενειάν του. Ὁ Θεὸς ἀς ἀναπαύσῃ τὴν ψυχὴν του καὶ ἀς τὴν κατατάξῃ μεταξὺ τῶν Ἁγίων καὶ τῶν Δικαίων.

ἄσματα τῶν γενεθλίων τοῦ Χριστοῦ»³⁰ «ἐν κυμβάλοις ἠχήσωμεν, ἐν ᾠδαῖς ἀλαλάζωμεν» ἀπὸ ἐνθουσιασμῶν διὰ τὴν νίκην³¹, «μὲ εὐθύτητα (= ὄχι ἀνειλικρινῶς) διανοίας προηγήσωμεν ἄσματα» ἀρμόδια εἰς τὸ ἐορταζόμενον γεγονός³² «χορεύσωμεν, σκιρτήσωμεν, ἐγγίξει ἡ σωτηρία πάντων»³³.

Αἱ ὡς ἄνω ἐκδηλώσεις χαρᾶς δὲν εἶναι ἀρκεταί, δὲν ἐκδηλοῦνται δεόντως. Ἐπιβάλλεται ζωηρότερα ἐκδήλωσις: «ἀγάλλου (= ὑπερβολικὰ νὰ ἐκφράζῃς τὴν χαρὰν) χόρευε πᾶσα φύσις ἀνθρώπων», ἔρχεται νὰ γεννηθῇ σαρκὶ ὁ Χριστός. Πρὶν ἤσο στεῖρα ἀρετῆς, τώρα θὰ σὲ κάμῃ ὁ Χριστὸς πολύτεκνον ἐν καλοῖς ἔργοις. Ὁ Ὑμνογράφος ἐνταῦθα ὑπαινίσσεται τὸ Ἑσαίου νδ' 1, Γαλ. δ' 27³⁴.

Ἰδιαιτέρως ἡ Ὑμνογραφία, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν ὅτι πάντες δὲν εἶναι πρόθυμοι εἰς πνευματικὰς ἐνατενίσεις, ἀπευθύνεται εἰς τοὺς πιστούς, «πιστοὶ ὑπαντήσωμεν τῷ κτίστῃ ἤκοντι εἰς γῆν, ἐτοιμασθῶμεν» (οὐχὶ ὡς αἱ μωραὶ Παρθένοι), ἀλλὰ στολισμένοι μὲ ἀγνεῖαν καὶ ἀρετάς³⁵, οὕτω θὰ πανηγυρίσωμεν καὶ ἀξίως θὰ προῦπαντήσωμεν³⁶.

Δὲν τελειώνουν αἱ προτροπαὶ τῆς Ὑμνογραφίας. Διαρκῶς ἐφευρίσκει νέους χαρακτηρισμοὺς τῶν ὁπαδῶν τοῦ σαρκὶ γεννηθέντος Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ: «Χριστοφόροι λαοὶ δεῦτε κατίδωμεν θαῦμα πᾶσαν ἔννοιαν ἐκπλήττον καὶ συνέχον»³⁷ καὶ «ἐν εὐφροσύνῃ ἀνυμνήσατε»³⁸ καὶ οἱ πλεονασμοὶ ἐξακολουθοῦν μὲ ῥήματα ἢ συνώνυμα: «Εὐφραίνεσθε δίκαιοι»³⁹, «πιστοὶ χορεύσωμεν, σκιρτήσωμεν τῷ Πνεύματι»⁴⁰.

Ἡ καρδία κατὰ τὴν ψυχολογίαν Γραφῆς καὶ Ὑμνογραφίας εἶναι τὸ κέντρον καὶ ἔδρα τῆς ἀγάπης καὶ ζωῆς. Ἀπευθυνομένη λοιπὸν πρὸς αὐτὴν ἡ Ὑμνογραφία λέγει «πᾶσα καρδία γηγενῶν σκιρτάτω»⁴¹.

(Συνεχίζεται)

ΝΙΚ. ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΑΚΙΣ

30. Ἐξ/ριον προεόρτ. 2ον 20 Δεκεμβρίου.

31. Κεκραγ. 1ον ἑσπερινοῦ 24 Δεκεμβρίου.

32. Κεκραγ. 2ον ἑσπερινοῦ 24 Δεκεμβρίου.

33. τρ. 2ον, α' καν., Θ' ᾠδῆς 21 Δεκεμβρίου.

34. Τρ. 3ον, α' καν., ζ' ᾠδῆς 21 Δεκεμβρίου.

35. Τρ. 4ον αἰνῶν 20 Δεκεμβρίου.

36. Κάθ. μεσῶδιον 22 Δεκεμβρίου.

37. Δόξα στ' ὥρας παραμονῆς Χριστουγέννων.

38. Εἰρμὸς α' ᾠδῆς α' καν. ἐορτῆς Χριστουγέννων.

39. Αἰνῶν τρ. 1ον.

40. Τρ. 2ον, α' καν., η' ᾠδῆς 23 Δεκεμβρίου.

41. Τρ. 1ον, α' καν. α' ᾠδῆς 24 Δεκεμβρίου.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΕ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΕΣ, ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΑΠΟΡΙΕΣ

255. Πρέπει νὰ λέγεται κατὰ τὰ εἰρη-
νικὰ ἢ αἵτησις «Ἵπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ
ὀρθοδόξων Χριστιανῶν»; (Ἐρώτησις Πανοσιολ.
Ἄρχιμ. Χ.).

Γιὰ τὸ θέμα τῆς αἰτήσεως «Ἵπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδό-
ξων Χριστιανῶν», ποὺ ὑπάρχει στὰ εἰρηνικὰ καὶ στὴν ἐκτενῆ κά-
μαμε παρεμπιπτόντως λόγο ἐξ ἀφορμῆς τῶν ἐρωτήσεων ποὺ ἀνε-
φέροντο στὴν θυμίασι κατὰ τὸ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως τρισάγιο στὸν
ὄρθρο καὶ στὸ «Κύριε, σῶσον τοὺς εὐσεβεῖς» τῆς ἀρχιερατικῆς
λειτουργίας (ἐρωτήσεις ὑπ' ἀριθμ. 210, 211 καὶ 224).

Εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, ὅτι ἡ αἵτησις αὐτὴ εἰσή-
χθη στὴν λατρεία μας κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας εἰς
ἀντικατάστασιν τῆς ὑπὲρ τῶν βασιλέων αἰτήσεως. Στὰ πρὸ τῆς
ἐποχῆς ἐκείνης χειρόγραφα ἢ αἵτησις αὐτὴ δὲν ὑπάρχει, καὶ πολὺ
ὀρθῶς, γιατί δὲν ἀνήκει στὴν ἀρχικὴ μορφή τῶν συναπτῶν-εἰρη-
νικῶν ἢ τῆς ἐκτενοῦς, ἀφ' ἑτέρου δὲ γιατί μιὰ αἵτησι τέτοιου πε-
ριεχομένου καὶ στὴν θέσι ποὺ εὐρίσκεται σήμερον τὴν ἀποκλείει
αὐτὴ ἡ οἰκονομία τῆς δομῆς καὶ τοῦ περιεχομένου τῶν δεήσεων
αὐτῶν.

Τὰ εἰρηνικὰ, δηλαδή, φαίνεται, ὅτι ἀρχικῶς εἶχαν τρεῖς
τριάδες αἰτημάτων κατὰ τὸ γνωστὸ προσφιλὲς σχῆμα, ποὺ ἀκο-
λουθεῖ ἢ θεία λατρεία. Μετὰ τὴν εἰσαγωγικὴ προτροπὴ «Ἐν εἰ-
ρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν», ἔχομε τὴν πρώτην τριάδα μὲ γενικὰ
αἰτήματα (ὑπὲρ τῆς ἀνωθεν εἰρήνης, ὑπὲρ τῆς εἰρήνης τοῦ κό-
σμου καὶ ὑπὲρ τοῦ ἁγίου οἴκου), τὴν δευτέρα μὲ αἰτήματα ὑπὲρ
προσώπων (ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ τοῦ κλήρου, ὑπὲρ τοῦ
βασιλέως καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ ὑπὲρ τῆς πόλεως καὶ τῶν κατοί-
κων τῆς), καὶ τὴν τρίτη μὲ εἰδικὰ αἰτήματα (ὑπὲρ εὐκρασίας ἀ-
έρων..., ὑπὲρ πλεόντων... καὶ ὑπὲρ τοῦ ρυσθῆναι ἡμᾶς...). Μόνον
ἐκεῖνο τὸ «Ἵπὲρ τοῦ συμπολεμῆσαι...» δημιουργεῖ δυσκολία,
ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχε ἐξ ἀρχῆς στὴν σειρά τῶν εἰρηνικῶν
(πάντως ὑπάρχει στὸν Βαρβερινὸ κώδικα τοῦ Η' αἰῶνος, ποὺ
εἶναι τὸ ἀρχαιότερον βυζαντινὸ Εὐχολόγιο) ἢ θὰ ἐλέγετο συνηνω-
μένο μὲ τὸ «Ἵπὲρ τῶν εὐσεβεστάτων...», ὅπως στὴν ἐκτενῆ. Ἔτσι
λοιπὸν τὸ τριαδικὸ σχῆμα τῆς μεγάλης συναπτῆς, φαίνεται, πῶς
εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀποκλείει τὴν ὑπαρξί ἐνὸς ἐπὶ πλέον αἰτήματος,

τρόπον τινά ἀδεσπότου. Ἐξ ἄλλου, ἂν ὑπῆρχε ἀρχικῶς αἴτημα ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν, τοῦ χριστιανικοῦ δηλαδὴ λαοῦ, θὰ ἐτίθετο μετὰ ἀπὸ τὴν ὑπὲρ τῶν βασιλέων αἴτησι καὶ ποτὲ πρὸ τῆς αἰτήσεως ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Ἡ ἴδια ἱεραρχία τηρεῖται καὶ στίς αἰτήσεις—δίπτυχα—μετὰ τὸν καθαγιασμό τῶν τιμίων δώρων κατὰ τὴν θεία λειτουργία, πού μὲ τὰ ἴδια σχεδὸν λόγια ἐπαναλαμβάνουν τὰ αἰτήματα τῶν εἰρηνικῶν καὶ τῆς ἐκτενοῦς (τοῦτο εἶναι πιὸ εὐδιάκριτο στὴν λειτουργία τοῦ Χρυσοστόμου).

Ἀκριβῶς ὅμως τὸ αἴτημα ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, «τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν», ὑπάρχει στὴν θέσι του στὴν σειρὰ τῶν αἰτημάτων στὸ τρίτο τῆς δευτέρας τριάδος, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῶν πόλεων, τῶν χωρῶν «καὶ τῶν πίστει οἰκούντων ἐν αὐταῖς». «Ὅτι μὲ τὸν προσδιορισμὸ «πίστει» ἐννοεῖται ἡ χριστιανικὴ ὀρθόδοξος πίστις, εἶναι αὐτονόητο, ἀλλὰ καὶ ἐπιμαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ παράλληλο αἴτημα στὴν «καθολικὴ συναπτὴ» τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγίου Ἰακώβου, ὅπου προσδιορίζεται «καὶ τῶν ἐν ὀρθοδόξῳ πίστει καὶ εὐλαβείᾳ Θεοῦ οἰκούντων ἐν αὐταῖς». Κατ' οὐσίαν δηλαδὴ τὸ νεώτερο αἴτημα («ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν») ἀποτελεῖ ἐπανάληψιν τοῦ παλαιότερου αἰτήματος ὑπὲρ «τῶν πίστει οἰκούντων» εἰς τὸν κόσμον.

Ἡ εἰσαγωγή τοῦ αἰτήματος αὐτοῦ ἔγινε, καθὼς εἶπαμε, κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας εἰς ἀντικατάστασιν τῆς δέσσεως ὑπὲρ τῶν βασιλέων γιὰ εὐνοήτους λόγους. Αὐτὸ μπορούμε νὰ τὸ παρακολουθήσωμε καὶ στὰ χειρόγραφα. Σὲ μερικὰ εἶναι ἰδιαιτέρως ἐμφανὲς αὐτό, γιὰ τὸ «ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν...» μπαίνει ἀκριβῶς στὴν θέσι, πού εἶναι σήμερον ἡ ὑπὲρ τῶν βασιλέων αἴτησις καὶ διατηρεῖται καὶ ἡ ἐπομένῃ, ἡ «ὑπὲρ τοῦ συμπολεμήσαι...». Συνηθέστερον ὅμως ἀπαλείφονται οἱ δύο αὐτὲς καὶ ἀντικαθίστανται μὲ τὴν «ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν...». Εὐρίσκεται ὅμως σήμερον πρὸ τῆς δέσσεως ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, γιὰ τὸ σὲ πολλὰ χειρόγραφα ἡ δέσις ὑπὲρ τοῦ βασιλέως προηγεῖται τῆς δέσσεως ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου. «Ὅταν ἐπανῆλθε ἡ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως αἴτησις, εἶχε λησμονηθῆ ἡ αἰτία τῆς εἰσαγωγῆς τῆς αἰτήσεως «ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν...», καὶ, ὅπως συμβαίνει συνήθως στὴν θεία λατρεία, ἔμειναν καὶ τὰ δύο. Αὐτὸ ἐξ ἄλλου εἶδαμε ὅτι συνέβη καὶ στὸ «Κύριε, σῶσον τοὺς βασιλεῖς».

Τὰ ἀνωτέρω ἰσχύουν καὶ γιὰ τὴν ἐκτενῆ, μὲ τὴν διαφορὰ ὅτι ἡ παράδοσις αὐτῆς εἶναι πιὸ ρευστὴ καὶ οἱ ποικιλίαι πού παρουσιάζει στὰ χειρόγραφα, καὶ στὰ ἐντυπα ἀκόμη, εἶναι μεγαλύτερες. Πάντως καὶ ἐδῶ ὑπῆρχαν καὶ ὑπάρχουν εἰδικὲς δέσεις ὑπὲρ «πάντων τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν» ζώντων καὶ τε-

θνεώτων. Ἡ ὑπὲρ αὐτῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν» δέσεις προσετέθη καὶ ἐδῶ εἰς ἀντικατάστασιν τῆς «ὑπὲρ τῶν εὐσεβεστάτων καὶ θεοφυλάκτων (ἢ φιλοχρίστων) βασιλέων ἡμῶν, κράτους, νίκης, διαμονῆς, εἰρήνης, υγείας, σωτηρίας αὐτῶν...» δέσεως, πού εὐρίσκεται στήν ἴδια ἀκριβῶς θέσι, δηλαδή πρὸ τῆς δέσεως ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὅπως καὶ στὰ εἰρηνικά. Στὸ "Ἁγιὸν Ὅρος διατηρεῖται δέσεις ὑπὲρ τῶν βασιλέων, κτιτόρων τῶν Μονῶν. Πάντως στήν ἐκτενῆ ἢ ἀντικατάστασις ἦτο ριζικώτερα, γιατί ἡ ὑπὲρ τῶν βασιλέων δέσεις δὲν ἐπανῆλθε μετὰ τὴν πάροδο τῆς Τουρκοκρατίας, ἴσως γιατί ἐν τῷ μεταξύ ἄρχισε στὶς ἐνορίες νὰ παραλείπεται καὶ δὲν ἦταν πρακτικῶς χρήσιμος ἡ ἀναπροσαρμογὴ τῆς.

Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς συνέβη καὶ στὸ «Εὐζώμεθα» τοῦ μεσουκτιχοῦ καὶ τοῦ ἀποδείπνου, ὅπου ἡ πρώτη μετὰ τὴν αἴτησι τῆς εἰρήνης τοῦ κόσμου αἴτησις «ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων Χριστιανῶν» ἀντικατέστησε μονίμως, καθὼς φαίνεται, καὶ ἐδῶ τὴν ὑπὲρ τῶν βασιλέων, πού εὐρίσκεται διὰ πρὸ τῆς ἀλώσεως χειρόγραφα.

Ἄς μὴ νομισθῆ ὅμως, ὅτι αὐτὰ πού σημειώνονται ἀνωτέρω ἀφοροῦν μόνον στὰ χειρόγραφα. Ἡ ἴδια ταλάντευσις παρατηρεῖται καὶ στὰ ἐντυπα. Ἴδου μερικὰ παραδείγματα ἀπὸ ὅσα λειτουργικά βιβλία ἔτυχαν πρόχειρα: Τὸ «ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν» δὲν ὑπάρχει στὰ εἰρηνικά· στὸ Μέγα Εὐχολόγιον ἐκδόσεων Βενετίας 1760 καὶ 1832 καὶ Ἀθηνῶν (Σαλιβέρου) 1927, στὸ Ἱερατικὸν («Αἱ θεῖαι λειτουργίαι...») ἐκδόσεων Βενετίας 1795, 1811 καὶ 1848 καὶ Ἀθηνῶν (Σαλιβέρου) ἄνευ ἔτους ἐκδόσεως, στὸ Ἱεροτελεστικὸν (Φιλίππων Χρυσοστόμου) Ἀθῆναι 1948. Στὴν ἐκδοσι τῶν Λειτουργιῶν (Γ. Πρωτοψαλτίδου) Ἀθῆναι 1865-Κωνσταντινούπολις 1875 τοῦτο τίθεται μετὰ τὴν αἴτησι «ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου...» καὶ πρὸ τοῦ «ὑπὲρ τοῦ συμπολεμηῶσαι...» κατὰ τὸν ἑσπερινό, κατὰ τὴν λειτουργίαν ὅμως πρὸ τῆς δέσεως «ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου...». Στὴν ἐκτενῆ τοῦ ἑσπερινοῦ τοῦ Μεγάλου Εὐχολογίου Βενετίας 1760 καὶ 1832 δὲν ὑπάρχει, ὑπάρχει ὅμως στήν ἐκτενῆ τῆς θείας λειτουργίας. Σὲ ἄλλες ἐκδόσεις οἱ ὑπὲρ τῶν βασιλέων αἰτήσεις ὑπάρχουν παραλλήλως πρὸς τὴν αἴτησι «ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν...», σὲ ἄλλες παραλείπονται ἢ τίθενται ἐντὸς παρενθέσεως. Στὴν ἐκτενῆ ἐξ ἄλλου τῆς θείας λειτουργίας τοῦ Ἱεροτελεστικοῦ προστίθεται ἡ ὑπὲρ τῶν βασιλέων αἴτησις, μετὰ ὅμως τὴν ὑπὲρ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ἀπαλείφεται δὲ ἡ «ὑπὲρ τῶν εὐσεβῶν...».

Ὁ συμβιβασμὸς τῆς παραδόσεως μὲ τὸν εὐκολώτερο, ἀλλὰ

Στὸ περιθώριο τῆς Ἁγίας Γραφῆς

Ο ΤΕΛΩΝΗΣ ΚΑΙ Ο ΦΑΡΙΣΑΙΟΣ

Ἄμαρτία δὲν εἶναι κάτι ποὺ συμβαίνει μονάχα ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς θρησκείας. Εἶναι καὶ κάτι ποὺ γίνεται μέσα σ' αὐτά. Ὁ Ἀντίδικος τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, καθὼς γράφει ὁ θεῖος Παῦλος, «μετασχηματίζεται εἰς ἄγγελον φωτός», παρασύροντας ὀρισμένες ψυχές σὲ μιὰ θρησκευτικότητα ἄρρωστη καὶ ὀλέθρια. Νομίζουν ὅτι εὐχαριστοῦν τὸν Θεό, ὅτι εἶναι δικοί του. Καὶ ὅμως ἁμαρτάνουν ἀπέναντί του. Σύμβολό τους ὁ Φαρισαῖος τῆς Παραβολῆς. Κυριευμένος ἀπὸ ἐσωφορικὴ ὑπερηφάνεια, ἱκανοποιημένος ἀπὸ τὸν ἑαυτό του, προχωρεῖ στὸν Ναὸ θαρρετὰ καὶ ἡ προσευχή του εἶναι μιὰ ἐπίδειξη ἀρετῶν, ποὺ περιορίζονται στὴν ἐκπλήρωση ὀρισμένων τύπων καὶ δὲν ἔχουν τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τὸ θεῖο θέλημα. Συγκρίνει τὸν ἑαυτό του μὲ τὸν Τελῶνη, ποὺ ὁ βίος του ὑπῆρξε ἕνας θλιβερὸς σωρὸς ἐνοχῆς, ἀλλὰ τώρα ἔχει μετανοήσει, χτυπᾷ μὲ τὰ χέρια τὸ στήθος καὶ ζητᾷ ἀπὸ τὸν Θεὸ νὰ τὸν συγχωρήσῃ. «Ἐγὼ δὲν εἶμαι σὰν αὐτὸν ἐκεῖ, λέγει ὁ Φαρισαῖος, ἀλλὰ ζῶ ἀνεκαθεν μέσα στὰ ὅσα προστάζει ὁ Μωσαϊκὸς Νόμος».

Πόσοι λεγόμενοι χριστιανοὶ τοῦ μοιάζουν κατὰ τὸ κύλημα τῶν αἰῶνων! Ἄκουσαν ἢ καὶ διάβασαν πολλές φορές τὴν Παραβολή, ἀλλὰ δὲν καθρεφτίστηκαν στὸν Φαρισαῖο τῆς. Δὲν εἶδαν σ' αὐτὸν καὶ στὴν καύχησή του τὴ βδελυκτὴ ὄψη τῆς δικῆς τους ψυχῆς. Δὲν κατώρθωσαν νὰ ἀντλήσουν, ἐνῶ ἦταν τόσο εὐκολο, τὸ μεγάλο μάθημα τῆς ταπεινοφροσύνης καὶ τῆς συντριβῆς, μὲ τίς ὁποῖες κερδίζεται ὁ Παράδεισος. Γι' αὐτούς, ὁ Θεὸς δὲν εἶναι «Θεὸς ἐγγίζων», ὅπως τὸν λέγει ὁ προφήτης, Θεὸς ποὺ θὰ τοὺς μάτωνε τὴν ψυχὴ καὶ θὰ τοὺς παρέσυρε στὴν ἀγάπη του, θὰ τοὺς αἰχμαλώτιζε μὲ τὴν ὁμορφιὰ τῶν γνησίων σχέσεων μαζί του. Εἶναι ἕνας Θεὸς ἀπόκοσμος καὶ ξένος, ποὺ τοὺς ἀφήνει ἡσύχους, ὅταν ἐκπληρώνουν τοὺς ἐπιφανειακοὺς τύπους, ἐνῶ ὁ

καὶ ὀλιγώτερο δόκιμο τρόπο, δηλαδὴ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν διπλῶν δεήσεων, ἔγινε στίς πολὺ νεώτερες, καὶ μάλιστα σὲ ὄχι ὅλες, τίς ἐκδόσεις. Ἴσως αὐτὸ εἶναι τὸ ἐκδοτικῶς καὶ πρακτικῶς ἀπλούστερο, γι' αὐτὸ καὶ τείνει νὰ ἐπικρατήσῃ. Ἀλλὰ, ὅπως ἔδειξε ἡ ἀνωτέρω ἀναδρομή, δὲν εἶναι καὶ τὸ ὀρθότερο.

ἔσωτερικός τους ἄνθρωπος γέμει «πάσης ἀκαθαρσίας». Εἶναι ἓνας Θεὸς βολικός γιὰ τὴ βρωμερὴ τους ὑπόσταση, ποὺ ὑποτίθεται ὅτι δὲν τὴ βλέπει καὶ δὲν τὴ λογαριάζει.

Ἄλλὰ γιὰ τὸν Τελῶνῃ πόσο διαφορετικὰ εἶναι τὰ πράγματα! Αὐτὸς εἶναι ἓνας ἀμαρτωλὸς μὲ συναίσθησι τῆς ἀσχήμιας του. Ἔτσι, χάρη στὴ μετάνοιά του, παύει νὰ εἶναι ἔνοχος. Ὁ Σατανᾶς τὸν ἔχει χάσει. Ἐχει ἀφήσει πίσω του τὴν ἀμαρτία, ὅπως ὁ Λῶτ ἀφῆσε πίσω του τὰ Σόδομα καὶ τὰ Γόμορρα, μὴ στρέφοντας τὸ κεφάλι γιὰ νὰ τὰ ξαναἰδῇ. Τὸν Διάβολο δὲν τὸν ἔχει πιά κύριό του καὶ διαφεντευτὴ του. Ξέκοψε ἀπὸ ὅ,τι τοῦ ὑπαγόρευε, ἀπὸ τὶς προτροπὲς καὶ τὶς ὠθήσεις τοῦ πονηροῦ πνεύματος. Ἡ καρδιά του μαλάκωσε, ἡμέρεψε ἀπὸ τὴ θεία Χάρη.

«Φαρισαίου φύγωμεν ὑψηγορίαν», διδάσκει ἡ Ἐκκλησία. Ἄς ἀπομακρυνθοῦμε μὲ ἀποτροπιασμὸ ἀπὸ τὴ μεγαλυνοχία ἐκείνη, ποὺ διαστρέφει τὸ νόημα τῆς ἀληθινῆς θρησκείας καὶ ὀδηγεῖ στὴν ἀπώλεια, ρίχνοντας τὸν ἄνθρωπο στὴ θεία ἀποδοκιμασία.

«Νὰ μὴ γίνετε σὰν τὰ παιδιά...».

Ὁ τίτλος θὰ φανῇ παράδοξος. Σὰν παρόραμα τοῦλάχιστο. Γιατὶ ἡ ἐντολὴ τοῦ Χριστοῦ, ἡ τόσο γνωστὴ, δὲν εἶναι ἀρνητικοῦ τύπου, ἀποτρεπτικοῦ. Ὁ Κύριος μᾶς συνιστᾷ ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετο: νὰ γίνουμε σὰν τὰ παιδιά, γιὰ νὰ εἰσέλθουμε στὴ βασιλεία του.

Καὶ ὅμως. Ἄγραφο καὶ σιωπηλὴ, ἀλλὰ εὐδιάκριτη ἀνάμεσα στὶς ἀράδες τοῦ Εὐαγγελίου, ὑπάρχει καὶ αὐτὴ ἡ ἀντίθετη ἐντολή. Εἶναι μιὰ σύνοψη ὄλων ἐκείνων ποὺ λέγει τὸ Εὐαγγέλιο γιὰ τὴ ματαιοδοξία καὶ τὶς γήϊνες χαρὲς. Ἡ προσκόλλησις σ' αὐτὰ τὰ πράγματα τί ἄλλο εἶναι ἀπὸ μιὰ ἀπαράδεκτη παιδικότητα;

Ἡ πείρα μᾶς τὸ φωνάζει γύρω μας, ἀλλὰ καὶ μέσα μας. Ἐμεῖς οἱ μεγάλοι, ὅταν βλέπουμε ἓνα μικρὸ παιδί νὰ ἀφοσιῶνεται στὸ φτηνὸ παιγνίδάκι, ποὺ τοῦ χαρίσαμε, χαμογελοῦμε μὲ συγκατάβασι καὶ τρυφερὴ κατανόησι. Ξέρουμε ὅτι τὸ ἄθυρμά του, ποὺ τοῦ δίνει τόση χαρὰ, εἶναι κάτι τὸ ἀσήμαντο μέσα στὸν κόσμον. Γιὰ τὸ παιδί ὅμως, εἶναι σχεδὸν τὸ πᾶν. Ἄν τοῦ τὸ πάρουμε πίσω, θὰ βάλλῃ τὰ κλάμματα. Θὰ εἶναι ἀπελπισμένο, ὥσπου νὰ τὸ ξαναπάρῃ στὰ χεράκια του.

Τὶ συμβαίνει ὅμως καὶ μὲ πολλοὺς ἀπὸ μᾶς τοὺς μεγάλους; Ὅταν ἡ καρδιά μας δὲν θησαυρίζῃ θησαυροὺς στὸν οὐρανὸ, δὲν ποθῇ τίς ἀξίες τοῦ Εὐαγγελίου, τί ἄλλο κάνει ἀπ' αὐτὸ ποὺ κάνουν τὰ νήπια; Δίνεται τότε στὶς χαρὲς καὶ τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου. Στὸ χρῆμα, στὶς τιμὲς τῶν ἀνθρώπων, στὴν καλοπέρασι.

Ἄν προσέξῃ κανεῖς, θὰ τὸ διαπιστώσῃ εὐκόλα. Ὁ ὑλόφρων ἄνθρωπος, ὅσο καὶ ἂν εἶναι σοφὸς κατὰ κόσμον, ὅποια φυσικὰ χαρίσματα καὶ ἂν τὸν στολίζουσι, μοιάζει μὲ νήπιον στὶς ἐπιδιώξεις του καὶ στὶς ἱκανοποιήσεις του.

Γι' αὐτόν, ἕνα αὐτοκίνητο, ἕνα κότερο, μιὰ στολή, μιὰ πολυθρόνα χρυσοστόλιστη, εἶναι κάτι τὸ πολὺ ἀνώτερο ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν πληροφορίαν ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι μαζί του. Ἰκανοποιοῦν τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, ποὺ φέρει μέσα του, τὸν «σαρκικὸν καὶ ψυχικόν», ὅπως τὸν ὀνομάζει ὁ θεῖος Παῦλος.

Γιὰ τὸν Θεό, ὅλα αὐτὰ δὲν ἔχουν σημασίαν. Εἶναι φθαρτὲς καὶ πολὺ περιορισμέναι χαρὲς, ποὺ ἀπὸ τὴν μιὰ στιγμήν στὴν ἄλλη μπορεῖ νὰ λείψουν, ὅπως συμβαίνει στὸ ἀνύποπτον παιδάκι, ποὺ τοῦ παίρνουν τὸ ἄθυρμά του. Εἶναι χαρὲς ποὺ δὲν προσφέρουν τὴν ἀληθινὴν καὶ μόνην χαρὰν: τὴν αἴσθησιν ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι μαζί μας, ὅτι τὸν κατέχομε, ὅτι μᾶς περιμένει στὴ βασιλείαν του τὴν οὐράνιαν.

Ἀναγεννημένος ἄνθρωπος, φθασμένος «εἰς μέτρον τῆς ἡλικίας τοῦ Χριστοῦ», αὐτὸ θὰ πῆ, αὐτὸ σημαίνει: μιὰ φωτισμένη συνείδησις ἀπὸ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ποὺ ὅλα τὰ ἀξιολογεῖ σωστά.

ΒΑΣ. ΜΟΥΣΤΑΚΗΣ

= Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α =

Κωνστ. Γ. Μπόνη, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Συμπόσιον Πατέρων. Κλήμεντος πρὸς Κορινθίους Α΄.—**Ἐπίκαιρα**.—**Εὐαγγέλου Δ. Θεοδώρου**, Καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Τὰ κύρια γνωρίσματα τῆς προσωπικότητος τοῦ Μ. Ἀθανασίου.—**Μητροπ. Φιλίππων Ἀλεξάνδρου**, Δ΄ Συνέδριον Ἱεροκηρύκων, Τρόποι ἀντιδράσεως τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοῦ ἀθεισμοῦ καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας.—**Ἀρχιμ. Χριστ. Παρασκευαΐδου**, Ὁ μοναχισμὸς εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα.—**Πρεσβ. Ἀντ. Ἀλεβιζοπούλου**, Ἐνοριακά. Συμβουλευτικοὶ σταθμοὶ διὰ τὰ προβλήματα τοῦ γάμου.—**Ἱερ. Θ. Θεοδωρίδου**, Παΐσιος Β΄, Ἀρχ/πος Καισαρείας Καππαδοκίας.—**Ἱ. Κωνσταντινίδου**, Πῶς ὕμνησαν τὴν εορτὴν τῶν Χριστουγέννων οἱ πνευματικοὶ ἐργάται τοῦ ὑποδοῦλου Ἑλληνισμοῦ.—**Χρ. Εὐαγγελάτου**, Τὰ 150 χρόνια τῆς Παναγίας τῆς Τήνου.—**Ἱερεὺς Ἀπ. Φασουλόπουλος**.—**Ν. Παπαμιχαλάκι**, Ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι πρὸ τοῦ Μυστηρίου τῆς θ. ἐνανθρωπήσεως κατὰ τὴν Ὑμνογραφίαν.—**Φ.**, Ἀπαντήσεις σὲ λειτουργικὰς, κανονικὰς καὶ ἄλλας ἀπορίες.—**Βασ. Μουστάκη**, Ὁ Τελώνης καὶ ὁ Φαρισαῖος.

Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἰασοῦ 1, Ἀθῆναι 140.